

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

Integrace dětí se zrakovým postižením na základní škole

Bakalářská práce

Autor: Andrea Musilová
Studijní program: B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních
Vedoucí práce: PhDr. Kamila Růžičková, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: Andrea Musilová

Studijní program: B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních

Název závěrečné práce: **Integrace dětí se zrakovým postižením na základní škole**

Název závěrečné práce AJ: Inclusion of children with visually impairment at the elementary school

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Záměrem závěrečné práce je postihnout specifika integrovaného vzdělávání dětí s těžším stupněm zrakového postižení na základní škole. V teoretické části dojde k nastínění základních aspektů a podmínek integrace a dopadů na samotného žáka, ale i jeho rodinu, spolužáky a zaměstnance školy. Dále budou popsány prostředky diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb těchto žáků a systém speciálně pedagogické péče a služeb. Praktická část se zaměří na zjištění efektivity systémů podpory integrovaného vzdělávání dětí se zrakovým postižením do základních škol běžného typu. Kvalitativní výzkumné šetření je založeno na analýze případů dětí v situaci integrovaného vzdělávání. Cílem šetření je komparace teoretických představ o optimální podobě integrace s reálnou situací v praxi. Výstupem práce je soubor rizikových situací či faktorů, se kterými se dítě se zrakovým postižením a jeho rodina může v praxi setkat a vzorové modely řešení vybraných situací. Metody: studium literárních zdrojů, analýza, syntéza, komparace, dotazování. Základní literatura: LECHTA, Viktor a kol. Základy inkluzivní pedagogiky. Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-679-7

Garantující pracoviště: Katedra speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Kamila Růžičková, Ph.D.

Konzultant:

Oponent: Mgr. Tereza Skákalová

Datum zadání závěrečné práce: 13. 2. 2013

Datum odevzdání závěrečné práce:

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Kamila Růžičková, Ph.D. a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové 23. 3. 2015

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Kamile Růžičkové, Ph.D. za její ochotu a odbornou pomoc při zpracování mé bakalářské práce.

Anotace

MUSILOVÁ, Andrea. *Integrace dětí se zrakovým postižením na základní škole*. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 58 s. Bakalářská práce.

Záměrem závěrečné práce je postihnout specifika integrovaného vzdělávání dětí s těžším stupněm zrakového postižení na základní škole. V teoretické části dojde k nastínění základních aspektů a podmínek integrace a dopadů na samotného žáka, ale i jeho rodinu, spolužáky a zaměstnance školy. Dále budou popsány prostředky diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb těchto žáků a systém speciálně pedagogické péče a služeb.

Praktická část se zaměří na zjištění efektivity systémů podpory integrovaného vzdělávání dětí zrakovým postižením do základních škol běžného typu. Kvalitativní výzkumné šetření je založeno na analýze případů dětí v situaci integrovaného vzdělávání. Cílem šetření je komparace teoretických představ o optimální podobě integrace s reálnou situací v praxi. Výstupem práce je soubor rizikových situací či faktorů, se kterými se dítě se zrakovým postižením a jeho rodina může v praxi setkat a vzorové modely řešení vybraných situací.

Klíčová slova: Zrakové postižení, integrace, diagnostika, speciálně pedagogická péče, rodina, asistent pedagoga.

Annotation

MUSILOVÁ, Andrea. *Inclusion of visually impaired children at the elementary school*. Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2015, 58 pp. Bachelor thesis.

In the theoretical part of the thesis there are characteristics of basic terms and definitions of the impairment of vision. Further on the thesis describes the care system and the necessity of creating conditions for education of students with the impairment of vision. There is summarised information about the inclusion including legislative conditions of education of students with special needs.

The practical part is focused on providing care for children with educational needs. There are processed interviews with teachers actively participating in the inclusion, with teachers' assistants of the students involved, with advisors of counselling services and also with parents of the visually impaired students involved. The aim is to indicate the pros and cons that the inclusion of those children at a current elementary school brings.

Keywords: visual impairment, inclusion, diagnostics, special pedagogical care, family, teacher asistent.

Obsah

Úvod.....	8
1 Osoby se zrakovým postižením.....	9
1.1 Definice zrakového postižení	9
1.2 Klasifikace osob se zrakovým postižením.....	9
1.3 Charakteristika jednotlivých skupin zrakově postižených	11
2 Prostředky diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb žáků	13
3 Školní zralost.....	16
3.1 Školní zralost dětí se zrakovým postižením	18
4 Integrace dětí se zrakovým postižením na základní škole běžného typu	19
4.1 Vymezení pojmu integrace	19
4.2 Legislativní vymezení školské integrace	20
4.3 Formy školské integrace	22
5 Faktory ovlivňující úspěšnost školské integrace	24
5. 1 Rodiče a rodina.....	24
5.2 Nástup do školy a učitelé.....	26
5.3 Speciálně pedagogická centra (SPC).....	27
5. 4 Prostředky speciálně pedagogické podpory	28
5.5 Individuální vzdělávací plán.....	32
6 Systém speciálně pedagogické péče a služeb.....	35
7 Výzkumné šetření na zjištění efektivity systémů podpory integrovaného vzdělávání dětí se zrakovým postižením do základních škol běžného typu	36
7.1 Cíle a úkoly výzkumného šetření a výzkumné strategie	36
7.2 Popis zkoumaného vzorku.....	36
7.3 Charakteristika místa šetření	37
7.4 Použité metody výzkumného šetření.....	38
7.5 Interpretace dat	39
7.7 Soubor rizikových situací	52
Závěr.....	53
Seznam literatury a dalších zdrojů.....	55

Úvod

V posledních letech se problematika integrace dětí s postižením do běžných škol stává diskutovaným a řešeným tématem. Integraci chápeme jako plné začlenění a splynutí jedince se společností.

Každé dítě potřebuje ke svému vývoji uspokojování a naplňování všech životně důležitých potřeb: tělesných, duševních i sociálních. Dítě s postižením má navíc některé potřeby, které se týkají právě určitého dítěte, které nazýváme potřebami speciálními. Terminologií vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami uvádí zákon č. 561/2004 Sb., předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), § 16. Děti se speciálními vzdělávacími potřebami jsou vymezeny jako osoby se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním. **Za zdravotní postižení** se považuje postižení mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování. **Za zdravotní znevýhodnění** je považováno zdravotní oslabení, dlouhodobá nemoc nebo lehčí zdravotní poruchy vedoucí k poruchám učení a chování, které vyžadují zohlednění při vzdělávání. **Sociální znevýhodnění** je rodinné prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy, nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území ČR. Ve školském zákoně jsou uvedeny konkrétní podmínky vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami pro jednotlivé druhy postižení dítěte.

Téma bakalářské práce jsem si vybrala na základě mých zkušeností s asistencí u dívky se zrakovým postižením. Jsem přesvědčená o tom, že společné vzdělávání dětí s postižením a bez postižení je nepřírozenější forma vzdělávání. Myslím si, že je důležité si uvědomit rozdíly mezi lidmi a tyto rozdíly musíme respektovat.

Cílem závěrečné práce je postihnout specifika integrovaného vzdělávání dětí s těžším stupněm zrakového postižení na základní škole.

V teoretické části dojde k nastínění základních aspektů a podmínek integrace. Dále budou popsány prostředky diagnostiky speciálních potřeb těchto žáků a systém speciálně pedagogické péče.

Praktická část se zaměří na zjištění efektivity systémů podpory integrovaného vzdělávání dětí se zrakovým postižením do základních škol běžného typu.

Výstupem práce je soubor rizikových situací či faktorů, se kterými se dítě se zrakovým postižením a jeho rodina může setkat v praxi a vzorové řešení vybraných situací.

1 Osoby se zrakovým postižením

Termínem zrakové postižení jsou označovány nedostatky zrakové percepce různé etiologie a různého rozsahu. Zrakové postižení má také negativní vliv na celou osobnost jedince a jeho psychický vývoj. Osoby se zrakovým postižením můžeme dělit na skupiny podle různých hledisek. Tato kapitola popisuje definice, klasifikace a charakteristiky jednotlivých skupin zrakově postižených.

1.1 Definice zrakového postižení

Zrak poskytuje 80 - 90% informací o okolním světě. *Termín zrakové postižení je v souladu s WHO (2001) používán k označení všech jedinců se zrakovou vadou či poruchou, kteří i po léčebné terapii a korekci refrakční vady vykazují zrakovou ostrost nižší než 0,3 (6/18) nebo je rozsah zorného pole omezen při centrální fixaci pod 10°* (Růžičková, 2011, str. 12). Podle Ludíkové jsou za osoby se zrakovým postižením vnímání lidé, u nichž po optimální korekci postižení zraku činí zrakové vnímání problémy v běžném životě. Jesenský definuje zrakovou vadu (defekt) jako ztrátu nebo poškození anatomické stavby analyzátoru a poruchu v jeho funkcích. *Zrakové postižení znamená pro jedince závažné limitace nejen ve zrakovém vnímání, ale také v oblasti osobnostní a edukační* (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s. 11).

Lze tedy říci že, za osobu se zrakovým postižením je považován jedinec, který má i po korekci vady (chirurgické, optické, medikamentózní) stále narušeno zrakové vnímání tak, že mu činí obtíže v běžném životě.

1.2 Klasifikace osob se zrakovým postižením

Zrak je nejfrekventovanější analyzátozem v rozvoji každé osobnosti. Podává maximum informací v minimálním čase, umožňuje orientaci v prostředí, rozlišování tvarů, barev a velikosti, vzdálenosti, hloubky, směru, pohybu a klidu v okolním prostředí (Keblová, 1996).

V publikacích se můžeme setkávat s různými klasifikacemi osob se zrakovým postižením. V této kapitole je uvedena klasifikace z hlediska medicínského dle Světové organizace (WHO) a z hlediska speciální pedagogiky.

Klasifikace, která je dále uvedena, vychází z doporučení světové zdravotnické organizace (WHO) a zohledňuje pouze oftalmologická hlediska a zdaleka neurčuje míru potřebné podpory dítěte se speciálními vzdělávacími potřebami. Určení lékařské diagnózy a zařazení určitého jedince do skupiny dle následující tabulky je však pro práci speciálního pedagoga, a zejména učitele základním předpokladem další činnosti (Janková, 2012).

Položka	Druh zdravotního postižení
1. Střední slabozrakost	zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18 (0,30) - minimum rovné nebo lepší než 6/60 (0,10); 3/10 - 1/10, kategorie zrakového postižení 1
2. Silná slabozrakost	zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60 (0,10) - minimum rovné nebo lepší než 3/60 (0,05); 1/10 - 10/20, kategorie zrakového postižení 2
3. Těžce slabý zrak	a) zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60 (0,05) - minimum rovné nebo lepší než 1/60 (0,02); 1/20 - 1/50, kategorie zrakového postižení 3 b) koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů, nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů
4. Praktická slepota	zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60 (0,02), 1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena, kategorie zrakového postižení 4
5. Úplná slepota	ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybnou světelnou projekcí, kategorie zrakového postižení 5

Mezinárodní klasifikace zrakového postižení dle WHO, 10. Revize z roku 1992 (<http://www.sons.cz/klasifikace.php>).

V tabulce jsou uvedené zlomky a desetinná čísla. Velmi zjednodušeně lze říci, že čitatel zlomku představuje vzdálenost, ze které vidí předmět postižené oko, ve jmenovateli je

vzdálenost, ze které vidí stejný předmět zdravé oko. Desetinné číslo můžeme opět orientačně lehce převést na vyjádření v procentech tak, že $1,00 = 100\%$ tj. zdravé vidění (Janková, 2012). Výše uvedená klasifikace je v České republice nejužívanější. V zahraniční speciálně pedagogické literatuře se obvykle setkáváme se dvěma skupinami: slabozrací a nevidomí.

Klasifikace zrakového postižení ve speciální pedagogice

Při posuzování dítěte kam ho zařadit není možné rozhodovat jen podle zrakové ostrosti, ale je nutno zvážit celou řadu dalších okolností. Odborná literatura (Keblová, 2001; Růžičková, 2012; Vítková, 2004) rozděluje zrakově postižené do jednotlivých skupin na základě určitých společných znaků, přičemž jsou uplatňována různá kritéria.

Z hlediska speciálně pedagogické praxe je důležitá:

- Klasifikace dle příčiny vzniku (etiologie): orgánová a funkční.
- Klasifikace dle doby vzniku postižení: vrozená porucha (kongenitální, prenatální a perinatální) a získaná porucha (postnatální, juvenilní, senilní).
- Klasifikace dle časového horizontu přetrvávání vady: krátkodobá porucha (akutní), dlouhodobá porucha (chronické) a opakovaná (recidivující).
- Klasifikace dle poruchy orgánu: orgánová porucha, funkční porucha.
- Klasifikace podle stupně zrakové vady: porucha binokulárního vidění, slabozrakost, zbytky zraku, nevidomost/slepota.
- Klasifikace dle sociálního zázemí: funkční, dysfunkční nebo chybějící.

Cílem klasifikace osob se zrakovým postižením je především dosažení co nejefektivnějšího vzdělávání (Keblová, 2001).

1.3 Charakteristika jednotlivých skupin zrakově postižených

Z praktických a legislativních důvodů se osoby se zrakovým postižením klasifikují podle stupně zrakového postižení. Pro vzdělávací účely můžeme podle Jesenského rozlišit osoby se zrakovým postižením do pěti hlavních skupin:

- Osoby slabozraké.
- Osoby se zbytky zraku.
- Osoby nevidomé.

- Osoby s poruchami binokulárního vidění.
- Zrakové postižení s kombinovaným postižením.

Na základě poznatků (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, Finková 2010, Keblová, 2001) je **slabozrakost** charakterizována jako nevratný pokles zrakové ostrosti. Podle odborníků je dále dělena na lehkou, střední a těžkou. Vyučovací proces slabozrakých dětí se vyznačuje využitím speciálních výukových metod a uspořádáním vyučování. Děti pracují se zvětšenou velikostí písmen, při zvýšeném osvětlení a používají různé kompenzační pomůcky. Je potřeba také dbát na dodržování zásad zrakové hygieny.

Osoby se zbytky zraku představují skupinu na hranici mezi osobami slabozrakými a nevidomými. *Pojem „zbytky zraku“ považuje řada odborníků za pejorativní. Existuje tedy snaha jej nahradit pojmem lépe vyhovujícím. Za taková lze považovat „osoby částečně vidící“* (Růžičková, 2011, 17 s.).

Vzdělávání těchto žáků má velmi specifické znaky. Využívají kompenzačních i reedukačních postupů. Je důležité, aby si osvojili zvětšený černotisk a současně Braillovo písmo. Při výuce prostorové orientaci využívají bílou hůl.

Skupinu osob se zrakovým postižením na úrovni **nevidomosti** můžeme charakterizovat jako osoby s nejtěžším zrakovým postižením. V této kategorii vymezujeme praktickou a totální nevidomost. Etiologicky rozlišujeme nevidomost na vrozenou a získanou. Nevidomé osoby jsou odkázány na získávání informací především cestou sluchovou a hmatovou.

Ve vyučovacím procesu ke čtení a psaní používají Braillovo písmo. Velká pozornost je věnována výcviku prostorové orientaci a samostatného pohybu. Nevidomé děti, resp. dospělí využívají řadu kompenzačních pomůcek, včetně počítače. Je nutný neustálý rozvoj a cvičení nižších kompenzačních činitelů (hmat, sluch, čich, chuť) tak kompenzačních činitelů vyšších (paměť představivost, myšlení atd.).

Poruchy binokulárního vidění jsou vymezeny jako vady funkční a dělí se na tupozrakost (amblyopii) a šilhavost (strabismus). Důležitá je včasná diagnostika těchto vad. Největší problémy mají tyto děti s koordinací oko-ruka, s vnímáním prostoru a utvářením prostorových vztahů, při tvorbě představ. Náprava je možná pomocí pleoptických a ortoptických cvičení.

Nejlepším obdobím pro nápravu je předškolní věk, v pozdějším věku možnost nápravy těchto poruch velmi klesá, v dospělém věku náprava možná již není.

Osoby zrakově postižení s kombinovaným postižením mají postižení nejrůznějšího druhu a stupně. Zrakové postižení je dominantní. Důležitá je včasná diagnostika. Do této skupiny patří jedinci označování jako hluchoslepí (jedinci nemusí být totálně hluchoslepí, může se vyskytovat i lehký nebo střední stupeň postižení sluchu a zraku). Nejčastější přidružené postižení je mentální retardace, tělesné postižení, komunikační potíže, specifické poruchy učení, chronické či vnitřní onemocnění.

Při vzdělávání a práci se zrakově a kombinovaně postiženými žáky jsou důležité specifické nároky jako například přirozené prostředí, správný čas, hmatová zkušenost, organizované a strukturované učení a důležité je také kombinování zrakových a sluchových informací. Většina jedinců má dostatek funkčního vidění.

Na úvod v této kapitole je definován jedinec se zrakovým postižením. Z hlediska medicínského dle Světové organizace (WHO) a z hlediska speciální pedagogiky jsou osoby se zrakovým postižením klasifikovány do skupin střední a silná slabozrakost, těžce slabý zrak, praktická a úplná slepota. Pro účely vzdělávání se žáci se zrakovým postižením dělí do pěti skupin: slabozrací, se zbytky zraku (částečně vidící), nevidomí, s poruchami binokulárního vidění a žáky se zrakovým a kombinovaným postižením.

2 Prostředky diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb žáků

Diagnostika obecně je poznávacím procesem, jehož cílem je co nejdokonalejší poznání daného předmětu či objektu. Výsledkem tohoto poznání je diagnóza (Přinosilová, 2007).

Diagnostiku ve speciální pedagogice je možno chápat v různých kontextech. Přinosilová ji vymezuje na **speciálně pedagogickou diagnostiku** - užší vymezení – provádí přímo speciální pedagog a **diagnostiku ve speciální pedagogice** – širší vymezení – diagnostika lékařská, psychologická, sociální a speciálně pedagogická – komplexní diagnostika.

Pedagogická diagnostika je speciální pedagogická disciplína, která se zabývá objektivním zjišťováním, posuzováním a hodnocením vnitřních a vnějších podmínek průběhu a výsledků

výchovně-vzdělávacího procesu. Na základě těchto zjištění jsou potom vyslovovány prognostické úvahy a navrhována pedagogická opatření (Chráska In Zelinková, 2001. 11 s.).

Cílem speciálně pedagogické diagnostiky je co nejdokonalejší poznání člověka s postižením, získání informací o jeho vzdělatelnosti a vychovatelnosti, protože to jsou hlavní předpoklady zařazení člověka do společnosti (Přinosilová In Pipeková, 2006).

Dělení metod podle toho, pomocí jakých prostředků je zjišťujeme:

Pozorování je jednou z nejdůležitějších metod pedagogické diagnostiky. Cílem je rozpoznání významných znaků pozorovaného subjektu. Prostřednictvím pozorování můžeme zjišťovat schopnosti, osobnostní charakteristiky, sociální a psychické vztahy daného člověka. Z časového hlediska se může jednat o krátkodobé nebo dlouhodobé pozorování. Je to vhodná metoda pro individuální práci s klientem.

Mezi explorační metody patří **dotazník**. Je to způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Umožňuje získat údaje od velkého množství respondentů v poměrně krátké době. Dostatečná pozornost se musí věnovat přípravě, zadávání a vyhodnocení údajů. Dotazník je vhodné použít spíše na druhém stupni ZŠ, kde je rozvinutá úroveň řeči a čtení (Zelinková, 2001).

Rozhovor také patří do exploračních metod a klade velké nároky na erudici a zkušenost odborníka. Diagnostický rozhovor může být řízený, kde osoba, která vede rozhovor řídí a určuje způsob získávání informací s osobou se kterou je veden rozhovor. V neřízeném rozhovoru má klient možnost volit téma sám. Z hlediska kvality rozhovoru je důležité správné kladení otázek. Jsou vhodnější tzv. otevřené otázky, protože v odpovědích má klient možnost více se projevit (Přinosilová 2007).

Diagnostické zkoušení (písemné, ústní, praktické) je zaměřeno na zjišťování a analýzu nedostatků a na základě zjištěných poznatků určuje nápravný postup. Ústní a písemné zkoušení je zaměřeno na zjišťování schopností a vědomostí. Realizováno je například doplňováním daných otázek, opisováním, diktátem nebo volným psaným projevem na dané téma, apod. Praktické zkoušení se zaměřuje na zjišťování neverbálních schopností v různých oblastech aktivit. Patří sem zkoušení úrovně hrubé a jemné motoriky, laterality a funkčních smyslových orgánů [online].

S pomocí **didaktických testů** učitel nebo sami žáci měří výsledky učení dosažení plánovaných cílů. Testy by měly být objektivní a spolehlivé. Jejich výsledky jsou pak dále hodnoceny a interpretovány, aby mohly být využity pro další pedagogický postup. Testy jsou většinou výkonové a standardizované. U testů se musí ověřit jeho validita (platnost) a reliabilita (spolehlivost).

Rozbor a hodnocení výsledků poskytují důležité informace o stupni osvojení požadovaných vědomostí a dovedností, ale i o některých vlastnostech a zájmech. Pomocí této metody lze rozpoznat specifické poruchy učení, pomoci při profesionální orientaci a volbě zaměstnání a vytváří ucelený obraz o diagnostikovaném žákovi. Získané informace je třeba dále srovnávat, doplňovat a ověřovat jinými metodami a technikami [online].

Kazuistika je studií případu konkrétního jedince s postižením. Využívá se jako pomocná diagnostická metoda. Shrnuje všechny dostupné informace a údaje. Jedná se o metodu sumarizační, která shromažďuje všechny dostupné informace, ale současně není jen jejich pouhým výčtem. Snaží se postihnout vzájemné vztahy a nacházet souvislosti a příčiny (Přinosilová 2007).

Přístrojové metody využívají různé přístroje ke stanovení diagnózy. Jejich velkým přínosem je získávání objektivních výsledků v diagnostice. Např. k vyšetření sluchu využívají audiometr, k zjištění laterality tapping pro určení vizuální diskriminace mozaikový tachistoskop či počítač.

Uvedené metody, které používají odborníci v medicíně, psychologii, pedagogice apod., nejsou typické pro jednu oblast. Podle autorek Zezulkové a Kovářové [online] *je cílem shromažďování diagnostických údajů a jejich následné využití*. Smyslem diagnostiky realizované pedagogem je rozpoznat podmínky, průběh a výsledky výchovy a vzdělávání žáků. Proto se používají takové metody, které jsou důležité pro plánování a realizaci výchovných cílů.

Diagnostika (zejména pedagogická) žáka se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání je velice významná při vyučovacím procesu, kdy učitel může objevit žáka s určitými problémy a poskytne mu potřebnou podporu. Důležitá je pro tuto činnost prevence. Pokud se potřeba podpory objeví včas, lze předpokládat, že se problémy žáka nebudou stupňovat a začnou se pomalu odstraňovat. Mimo výše zmíněných metod může nedostatečnost zrakového vnímání signalizovat mnoho projevů. Jsou to např.:

- Zvláštní držení hlavy.
- Zvláštní držení celého těla.
- Nechuť k činnostem mimo známé prostředí.
- Nejistota při pohybu.
- Nepřesně prováděné pohyby při tělesné výchově.
- Přibližování hlavy k textu (obrázek).
- Provádění drobných manuálních prací bez podpory zraku.
- Neúhledné písmo.
- Písmo nesedí na lince.
- Grafické práce plné nepřesností.
- Malování a kreslení pouze černou, příp. hnědou.
- Popis obrázku, při kterém se žák soustředí pouze na některé drobné detaily.
- Slzení, bolest hlavy, mnutí očí, mhouření očí aj. – projevy rychle nastupující únavy ze zrakové práce nebo přílišného zatížení zraku.

Při důkladném rozboru podkladů a informací získaných pomocí pedagogické diagnostiky můžeme zjistit základní problém v oslabeném zrakovém vnímání, které dosud nebylo lékařem ani rodiči podchyceno. Závažnější projevy zrakového selhávání, nenapravuje pedagog, ale se souhlasem zákonných zástupců, jsou přizváni odborníci ze speciálně pedagogického centra, kteří doporučí vhodný postup (Janková, 2012).

3 Školní zralost

Mertin (1995) ve svém článku uvádí, že *zhruba před necelými padesáti roky zavedl a postupně do zdravotnické a školské praxe zavedl koncept školní zralosti v ČR psycholog Jaroslav Jirásek*. V té době šlo o jedno z nejvýraznějších narušení jednotnosti školství. Do té doby vstupovaly do povinného vzdělávání všechny děti podle kalendářního věku. Pokud některé dítě v první třídě neprospívalo, mělo se více snažit nebo intenzivněji měli pracovat rodiče. Pokud se nedostavily výsledky, tak opakovalo ročník nebo bylo doporučeno přeřazení do zvláštní školy. Za uplynulou dobu došlo k významnému posunu v přístupu k této problematice. Dnes odklad školní docházky je opatření, které je akceptované rodičovskou i odbornou veřejností bez větších problémů.

Definice školní zralosti bylo napsáno poměrně hodně. Matějček definoval školní zralost takto:

Schopnost (připravenost, pohotovost) dítěte dostát nárokům školního vzdělávacího procesu, a to nárokům kladeným na jeho organismus (především na jeho nervový systém), nárokům intelektovými, citovými i společenskými (Matějček, 1994, s. 94).

Podle Vágnerové se „zrání dětského organismu, především CNS, projevívá změnou celkové reaktivity, zlepšením regulačních kompetencí, zvýšením emoční stability a odolnosti vůči zátěži“ (Vágnerová, 2012, s. 256).

Jirásek rozuměl školní zralostí „dosažení takového stupně ve vývoji, aby se dítě mohlo bez obtíží účastnit společného vyučování“ (Jirásek, Tichá, 1968, s. 11).

Podle Langmeiera je otázka školní zralosti dítěte pro školu složitá. Jediným východiskem z obtíží při posuzování školní zralosti, je pečlivé lékařské a psychologické vyšetření dětí vstupujících do školy a úzký kontakt pediatra a psychologa s učitelem.

Obecně lze tedy školní zralost vymezit jako dosažení takového stupně vývoje (v oblasti fyzické, mentální, emočně-sociální), aby se dítě bylo schopno bez obtíží účastnit výchovně-vzdělávacího procesu.

Rodiče si před vstupem dítěte do školy často kladou otázku, zda je dítě připraveno pro vstup do školy a co všechno musí zvládnout. Nástup do školy je důležitým mezníkem v životě dítěte, které rázem vstupuje do světa povinností. Je důležité si uvědomit, že děti stejného věku mohou být různě fyzicky, mentálně či sociálně vyspělé. Mohou také existovat rozdíly mezi dětmi, které jsou různě staré při vstupu do první třídy. Rozdílné jsou také podmínky, které dětem poskytuje rodina. Proto je důležité posouzení různých hledisek.

Tělesný a zdravotní stav posuzuje praktický nebo odborný lékař. V některých případech je nutné se obrátit také na speciálně pedagogické centrum. Aby dítě úspěšně zvládalo čtení, psaní, počítání, je důležitá dostatečná rozumová úroveň a rovnoměrný vývoj v jednotlivých oblastech. Tyto oblasti lze rozdělit na vizuomotoriku a grafomotoriku, řeč, sluchové vnímání, zrakové vnímání, vnímání prostoru, vnímání času a základní matematické představy. Důležité také jsou pracovní předpoklady a návyky. Dítě by mělo být schopno dostatečné koncentrace

pozornosti na daný úkol a mít smysl pro povinnost a zodpovědnost. Dalším posuzovaným hlediskem je sociální a citová zralost. Zde se posuzuje, jestli je dítě schopno se odpoutat z emociální vazby na matku či jiného člena rodiny. V neposlední řadě se posuzuje schopnost dítěte začlenit do kolektivu vrstevníků a respektovat učitele jako autoritu.

Pokud je do školy přijato dítě nezralé, může to u něj vyvolat dlouhodobý stres. Proto je velmi důležité, aby do školy vstupovaly děti, které jsou na školní výuku a začlenění do kolektivu spolužáků připraveny.

3.1 Školní zralost dětí se zrakovým postižením

Z definic školní zralosti je jasné, že v rámci školní zralosti by u dětí se zrakovým postižením neměly být výrazné odchylky ve srovnání s intaktní populací. Školní zralost u dítěte by měl do velké míry hodnotit jak pediatr, tak také učitel/ka mateřské školy spolu s rodiči dítěte. Pokud se vyskytnou pochybnosti o nepřipravenosti dítěte na vstup do první třídy, je podle školského zákona možno požádat o odklad školní docházky. *Průzkumy a statistiky pak ukazují, že odklad školní docházky je u dětí se zrakovým postižením relativně běžným jevem a výzkum prokázal, že je tomuto převážně proto, že dítě nevidomé dostává odklad školní docházky převážně pro nezralost v sociální oblasti a až po té v oblasti specifické pro školní připravenost* (Finková, Růžičková, Stejskalová, 2010, str. 10).

Pro posouzení školní zralosti dětí se zrakovým postižením, stejně tak jako intaktních vrstevníků, jsou důležité tři základní oblasti školní zralosti (Finková, Růžičková, Stejskalová, 2010):

- **Oblast rozumová** – charakterizuje ji diferencované vnímání, dostatečná koncentrace pozornosti, schopnost analytického myšlení, jisté oslabení fantazie ve prospěch racionálního přístupu ke skutečnosti, adekvátní úroveň paměti, vizuomotorické dovednosti, jistá úroveň všeobecných dovedností, ovládání odposlouchávané hovorové řeči, zájem o zaměstnání.
- **Oblast citová** – emoční stabilita, schopnost potlačení impulzivních reakcí, zapojení citů do motivace ke školní práci, schopnost vyrovnávat se s pocity strachu, napětí, trémy a obav z neúspěchu, odolnost vůči zátěži vyplývající ze školní situace.

- **Oblast sociální** – způsobilost dítěte být delší dobu bez matky, schopnost stýkat se s jinými dětmi a začlenit se do jejich kolektivu, schopnost akceptovat autoritu učitele, schopnost převzít novou roli žáka. Sociálně zralé dítě je samostatné a má odpovídající sociální návyky.
- **Oblast somatická** – dosažení tzv. filipínské míry, osifikace zápěstních kůstek, posouzení výšky a hmotnosti.

Pro posuzování školní zralosti jsou velmi často používané standardizované testy školní zralosti a ty mohou provádět jen zaškolení pracovníci. Školní zralost dětí se zrakovým postižením provádějí psychologové a speciální pedagogové ve školských poradenských zařízeních – speciálně pedagogických centrech.

4 Integrace dětí se zrakovým postižením na základní škole běžného typu

Současný vývoj ukazuje, že se stále častěji setkáváme se společnou výukou zdravých a zrakově postižených dětí. Tento způsob výchovy a vzdělávání je umožněn legislativně a rodiče stále častěji využívají svého práva rozhodnout o způsobu výchovy svého dítěte. Integrace znamená očekávání, představy i obavy. Všechny zúčastněné čeká práce, která vyžaduje toleranci. Může se i stát, že představy se nakonec s reálnou integrací nebudou ve většině bodů shodovat.

4.1 Vymezení pojmu integrace

Pojem integrace definuje Pedagogický slovník jako přístupy a způsoby zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do hlavního vzdělávacího proudu vzdělávání a začlenění do běžných základních škol. Cílem je poskytnutí společné zkušenosti s jejich vrstevníky (Průcha, Walterová, Mareš, 1995).

Nejvíce se integraci, zejména v oblasti školství, věnuje Ján Jesenský. V malém slovníku pomáhajících profesí vymezuje pedagogickou integraci jako dynamický a postupně se rozvíjející pedagogický jev, ve kterém dochází k partnerskému soužití postižených a intaktních dětí na úrovni vzájemně vyvážené adaptace během jejich výchovy a vzdělávání a při jejich aktivním podílu na řešení výchovně vzdělávacích situací (Jesenský, 1998).

Nejvýstižnější definici lze převzít od současného švýcarského odborníka v oblasti integrální speciální pedagogiky Dr. Bürliho, který píše, že integrace je snaha poskytnout v různých formách výchovu a vzdělávání jedinci se specifickými vzdělávacími potřebami v co možná nejméně restriktivním prostředí, které optimálně odpovídá jeho skutečným potřebám (Kochová, Vachulová, 2010).

Pojem **inkluze** je výstižnější výraz pro integraci. Znamená úplné zařazení do běžné třídy nebo do speciální třídy na běžné škole. Inkluze se dá chápat jako stav, kdy se člověk s postižením rodí do společnosti, která akceptuje jeho odlišnost. Společnost se nad touto odlišností vůbec nepozastavuje (Bazalová, 2006).

Jak uvádí Lechta, žáci se v rámci inkluzivního edukačního konceptu už nedělí na dvě skupiny (tj. ty, kteří mají speciální potřeby, a ty kteří je nemají), ale jde tu o jedinou heterogenní skupinu žáků, kteří mají rozličné individuální potřeby. Velmi, zjednodušeně by bylo možné říci, že integrace vyžaduje větší přizpůsobení dítěte škole, zatímco inkluze se víc snaží přizpůsobit edukační prostředí dětem. Integrace zahrnuje přípravu žáků na začlenění do běžných škol: žák se musí přizpůsobit škole a nepředpokládá se, že škola sama se musí změnit. Naopak inkluze je založená na akceptování různorodosti, pokud jde o pohlaví, národnost, rasu, jazykový původ, sociální pozadí, úroveň výkonu nebo postižení (Lechta, 2010). *Cílem inkluzivního vzdělávání je změna tradiční školy, která se ve výuce soustřeďuje na průměrné žáky. Změna spočívá v uspokojování potřeb „standardních“ i „nestandardních“ žáků adekvátním vyučováním* (Lechta, 121 s. 2010).

Na základě komparací definic inkluzivní pedagogiky můžeme říci, že všichni žáci bez ohledu na jazykové, kulturní a etnické rozdíly nebo rozdíly v pohlaví a schopnostech mohou být vzděláváni se svými vrstevníky v běžných třídách, ve školách co nejbližší svému bydlišti.

4.2 Legislativní vymezení školské integrace

Edukace tvoří jednu z klíčových složek komplexně pojímané rehabilitace jedince nejen se zrakovým postižením. Jejím hlavním úkolem je rozvoj osobnosti a podpora rozvoje sociální, kulturní a pracovní integrace (Jesenský, 1995, s. 113).

Česká republika se v souladu s Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod – článek 33, Úmluvou o právech dítěte ztotožňuje s pojetím, že vzdělávání musí být poskytováno všem lidem bez rozdílu (Bartoňová In Vítková, 2004).

Aktuálně jsou náležitosti a strategie vzdělávání dětí, žáků a studentů se zrakovým, resp. zdravotním postižením v podmínkách České republiky upraveny následujícími normativně právními akty:

- Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním vzdělávání, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících.
- Vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním vzdělávání, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Pro integraci dětí je důležitý §16, který se zabývá oblastí vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami.

V novele zákona je jednou z pozitivních změn úprava klíče, podle kterého se dostává podpory dětem se speciálními potřebami. Až doposud byla tato podpora vázána na zdravotní diagnózu a byla dostupná jen dětem s vážnějším postižením. Nová úprava stanovuje pět stupňů podpory a umožní pomáhat dětem s menšími problémy, které jsou takovou podporou schopné chodit i do běžné školy.

Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících

Od začátku ledna 2015 podle stávajícího znění zákona o pedagogických pracovnících mají na školách učit výhradně kvalifikované osoby s vysokoškolským vzděláním pedagogického zaměření. Protože se ukázalo, že by ze škol muselo odejít poměrně hodně pedagogů, byly schváleny výjimky. Novela zákona vyšla pod číslem 197/2014 Sb. a začala platit 1. ledna 2015.

Vyhláška č. 73/2005 Sb. o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných ve znění vyhlášky č 147/2011 Sb.

Novelizované texty se týkají převážně žáků se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním (včetně žáků romských). Doplnují se ustanovení o vyrovnávacích opatřeních k podpoře vzdělávání žáků se sociálním a zdravotním znevýhodněním, které poskytuje škola hlavního vzdělávacího proudu v inkluzivním vzdělávání. Mimo jiné se také rozšiřuje okruh asistenta pedagoga o pomoc žákům s těžkým zdravotním postižením při sebeobsluze, a to i při akcích mimo školu.

Vyhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

Školskými poradenskými zařízeními jsou pedagogicko-psychologická poradna a speciálně pedagogické centrum. MŠMT vydalo vyhlášku č. 116/2011 Sb., kterou novelizuje vyhlášku č. 72/2005 Sb. Mezi hlavní změny novely patří změna podmínek pro poskytování psychologické nebo speciálně pedagogické poradenské služby. Posiluje se role žáka a zákonného zástupce žáka.

Vzdělávání žáků se specifickými potřebami, respektive se zrakovým postižením, pak konkrétněji upravuje mimo jiné **Rámcový vzdělávací program pro základní školu (RVP ZV, 2005)**. *RVP ZV navazuje na Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV), je východiskem pro koncepci RVP pro SŠ a pro zpracování školních vzdělávacích programů (ŠVP). Vymezuje vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo, specifikuje úroveň klíčových kompetencí, zařazuje průřezová témata, umožňuje modifikaci pro žáky se SVP* (Vítková In Lechta, 2010, 175 s.).

Pro všechny jedince se speciálními vzdělávacími potřebami nemusí být integrace vhodná. Je to běh na dlouhou trať, který není jednoduchý, ale má smysl. Integrace by měla jedinci přinášet efekt na psychiku a vzdělání.

4.3 Formy školské integrace

Směrnice MŠMT uvádí dvě formy integrace. **Integrace individuální**, kterou se rozumí vzdělávání žáka ve třídě základní školy na základě individuálního vzdělávacího programu a **skupinovou integraci**. Skupinovou integrací se rozumí vzdělávání žáka ve speciální třídě nebo specializované třídě. V některých vyučovacích předmětech se žáci mohou vzdělávat společně

s ostatními žáky školy a v rámci svých možností jsou zapojeni do všech aktivit mimo vyučování. Aneette Leonhardt rozlišuje v praxi formy školní integrace nezávisle na stavu a kvalitě uskutečňování.

Individuální integrace. Formou individuální integrace je obvykle integrované jedno dítě s postižením do třídy běžné školy co nejbližší k jeho bydlišti. Je nezbytné, aby byla těmto dětem (a i jejich rodičům) zajištěna odborná pedagogická asistence a podpora.

Skupinová integrace. Při skupinové integraci se žáci se srovnatelným postižením začleňují do jedné skupiny, přičemž jejich vyučování probíhá v běžné škole. Tyto třídy patří z administrativního a organizačního hlediska k běžným školám. Jelikož tu jde o seskupení žáků s podobným postižením, nemůže být zajištěno vyučování v bezprostřední blízkosti bydliště dítěte s postižením.

Preventivní neboli obrácená integrace. Při obrácené integraci se do speciálních škol přijímají intaktní žáci. Výhoda formy je v tom, že edukační podmínky a prostředí jsou předem upraveny pro žáky s postižením a zároveň je zajištěna sociální interakce a společné vyučování žáků s postižením s intaktními žáky. Tuto cestu si vybraly některé spolkové země Německa, ale i např. Rakousko. V rozvojových zemích s relativně nízkým počtem škol využívají takovou integraci na to, aby vytvořily jakýsi druh domova např. pro sirotky nebo děti ulice. (Leonhardt in Lechta, 2010).

Aby bylo společné (inkluzivní) vzdělávání žáků s postižením a intaktních žáků úspěšné, tak podle Požára to vyžaduje splnění řady podmínek organizačního, ekonomického, ergonomického, technického, pedagogického, právního, pedagogického a psychologického, zejména sociálně psychologického charakteru.

Jedná se o podmínky, které by škola v případě integrace měla vytvořit. Jsou to: snížený počet žáků ve třídě, uspořádání školy, třídy, potřebné materiální vybavení, odborná příprava pedagogů, přijetí spolužáky, příprava kolektivu, doporučení poradenského zařízení (PPP, SPC), souhlas rodičů a ředitele dané školy (Bartoňová, Vítková In Pipeková, 2006a).

Mezi základní formy integrace patří individuální nebo skupinová integrace. Při integraci není omezen kontakt žáků s přirozeným prostředím. Důležitou součástí tohoto procesu je také splnění různých podmínek, které jsou potřeba pro úspěšnou integraci.

5 Faktory ovlivňující úspěšnost školské integrace

Přijetí žáka s postižením do běžné třídy základní školy je stále více přirozeným způsobem řešení jeho vzdělávacích potřeb. V této kapitole jsou uvedeny některé faktory, které rozhodují o úspěšnosti tohoto způsobu vzdělávání.

5.1 Rodiče a rodina

Novorozené dítě s postižením je pro rodinu velkou zátěží. Pro některé rodiče je mimořádně obtížné smířit se s představou, že jejich dítě bude jiné. Podle Keblové mohou rodiče zaujmout k dítěti chladný přístup, jehož důsledkem může být i vyhoštění dítěte do zvláštního restriktivního světa, které ho vede k hledání náhradního uspokojení. Případná nevhodná výchova v rodině tak může zpomalit nebo dokonce zastavit další vývoj dítěte se zrakovým postižením na nízkém stupni.

Většina rodičů dítěte s postižením prochází řadou stádií emočních reakcí. Rodina tak prochází několika fázemi (Pipeková, 2006):

- Šok.
- Popření.
- Smutek, zlost, úzkost, pocit viny.
- Stadium rovnováhy.
- Stadium reorganizace.

Posledního stadia však nemusí dosáhnout všichni rodiče. Pokud dosáhnou, tak se to projevuje aktivním působením bez škodlivého rozmazlování a nevhodného upřednostňování v rodině.

Výchova dítěte je systematický proces rozvoje, jehož průběh a kvalitu nejvíce ovlivňuje rodinné prostředí. Pro výchovu dítěte s postižením lze vymezit obecné zásady a tipy, které tento proces zefektivňují:

- Dítě má právo být milováno a přijímáno ve své jedinečnosti.
- Schopnosti a dovednosti můžeme posilovat za využití specifických zásad a postupů – podpora zájmu o vidění, rozvíjení kompenzačních smyslů, pomoc pochopit a vnímat vlastní tělo, pomoc chápat souvislosti a okolní svět, zprostředkovat svět vidících.
- Každý člověk má právo na samostatný život.
- Dítě s postižením potřebuje ve výchově vnímat hranice chování stejně jako dítě bez postižení (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007).

Zkušenosti mnoha rodičů dokazují, že pokud překonali první pocity hořkosti, rozhodli se vytvořit svému dítěti nejlepší podmínky jeho rozvoje. Je také důležité soustředit se na výchovu a hledat všechny dostupné informace.

U rodičů postižených dětí se setkáváme také s tím, že mají obavy o osud a zdraví dítěte, zvýšenou citlivost vůči institucím a jejich představitelům, pociťují ekonomickou a sociální nejistotu, jsou více závislí na poradenských a posudkových institucích a projevuje se u nich psychická a fyzická unavitelnost.

S integrací dítěte s postižením do běžné školy také, souvisí domácí podpora vzdělávacího procesu a dopravy dítěte. Domácí podpora by měla probíhat formou domácích úkolů, cvičení a nahrazování výpadků vzniklých například pomalejším tempem ve výuce.

U učitelů přetrvává jistá opatrnost a obavy, že rodiče budou příliš zasahovat do vzdělávání. V posledních letech se tyto obavy zmírnily a zvykají si na vzájemnou spolupráci.

Pomoc rodičům při integraci dítěte se zrakovým postižením poskytuje Asociace rodičů a přátel dětí nevidomých a slabozrakých v ČR, o.s. Asociace sdružuje rodiče dětí s těžkým postižením zraku, jejich přátele a pedagogy, kteří se věnují vzdělávání těchto dětí. Realizuje svépomocné aktivity při prosazování potřeb nevidomých dětí, usnadňuje vzájemnou výměnu zkušeností mezi rodinami navzájem, mezi rodiči a pedagogy jejich dětí. Současné hlavní činnosti jsou podpora rodin s dětmi v integrovaném vzdělávání podpora tvorby knih s hmatovými ilustracemi.

5.2 Nástup do školy a učitelé

Normální, zdravé dítě je možné bez větších problémů zařadit do MŠ a později do ZŠ, zatímco zrakově postižené dítě musí nejdříve projít rozličnými vyšetřeními (Lechta, 2010, s. 89). Hamadová uvádí, že nástup dítěte do školy je zásadním mezníkem v jeho vývoji. Důležitá je správná diagnostika školní zralosti. Ta nám ukáže, jestli je dítě připraveno pro vstup do školy po stránce rozumové, tělesné i sociální. Tyto tři složky bývají u dítěte se zdravotním postižením na nižší úrovni než u dětí intaktních. Každé dítě je třeba posoudit individuálně. Rodiče se musí rozhodnout, pro umístění dítěte do vhodného školského zařízení.

Speciální pedagogové nejsou jednotní v tom, zda má dítě začít studovat hned v běžné škole, nebo začít navštěvovat speciální školu. Obě formy vzdělávání mají své přednosti, ale i nedostatky (Lechta, 2010).

Požár (1996) i Lechta (2010) se přiklánějí k počátečnímu vzdělávání ve speciální škole. Zde dochází k osvojení specifických dovedností v Braillově písmu, ve smyslové přípravě, v ovládnutí prvků sebeobsluhy, v prostorové orientaci a mobilitě, které potom zúročí v běžné škole.

Zařazení do ZŠ běžného typu už od 1. ročníku je výhodou vzdělávání s intaktními spolužáky, čímž se usnadní adaptace. Pro učitele to znamená poskytnout zvýšenou péči a musí u dítěte vybudovat všechny specifické dovednosti, které by získal ve speciální škole. Ve všech případech učitelé běžných škol spolupracují se SPC pro žáky se zrakovým postižením (Lechta 2010).

Důležitými hledisky pro výběr optimálního školského zařízení a doby nástupu do školy jsou:

- Složky školní zralosti (rozumová, tělesná sociální).
- Osobnostní rysy dítěte s postižením.
- Vybavení vybrané školy.
- Umístění školy.
- Vyrovnání se dítěte se zrakovou vadou.
- Druh a stupeň vady zraku (Hamadová, 2007).

Integrovaný způsob výchovy a vzdělávání vyžaduje od učitele běžné třídy, aby především získal alespoň základní informace o specifice vývoje zrakově postižených dětí a o metodice jejich výuky. Důležitá je spolupráce s rodiči. To je základní podmínkou, aby vytvořil příznivé klima ve třídě (Keblová, 1996).

Pro učitele znamená vzdělávání dítěte s postižením větší nároky na přípravu výuky. Samozřejmostí je participace na plnění individuálního programu dítěte. Důležitá je možnost konzultovat své zkušenosti a odborníky center nebo poraden. Automaticky se předpokládá další samostudium, návštěva odborných seminářů a kurzů.

Na závěr tedy lze říci, že při volbě způsobu vzdělávání žáka se zrakovým postižením je tedy nutno postupovat vždy individuálně a volit tu možnost, která je pro žáka nejvhodnější cestou k nalezení profesionálního uplatnění v jeho dalším životě.

5.3 Speciálně pedagogická centra (SPC)

Finková uvádí, že poradenství ve školském resortu je určeno pro osoby se zrakovým postižením ve věku od 3 do 18 let. Pomocí různých nařízení, metodických pokynů, vyhlášek a zákonů se MŠMT snaží o zajištění rovného přístupu ke vzdělání, a to s ohledem na schopnosti, dovednosti a možnosti dítěte se zrakovým postižením i jeho rodičů (online).

Mezi nejdůležitější školská poradenská zařízení pro žáky zrakově postižené patří **speciálně pedagogická centra** (SPC), která mají pomoci v oblasti vzdělávání žáků se zrakovým postižením.

Činnost SPC se řídí aktuálně platnými zákony. Z vyhlášky o školském poradenství vyplývá, že by SPC mělo zajišťovat speciální připravenost žáka se zrakovým postižením na školní docházku, jeho individuální potřeby a zpracovávat odborné podklady k jeho integraci. Dále má pro něho zajišťovat speciálně pedagogickou péči a speciálně pedagogické vzdělávání, provádět speciálně pedagogickou a psychologickou diagnostiku a poskytovat poradenství a pomoc při řešení problémů při vzdělávání. Škole by mělo poskytovat metodickou podporu a pedagogickým pracovníkům a zákonným zástupcům poradenství v oblasti vzdělávání. Činnost SPC probíhá jak na pracovišti, tak přímo ve škole.

Základní škola Červený vrch, ve které pracuji, spolupracuje se SPC Horáčkova, Praha 4, která je od 2013 součástí Střední školy a Mateřské školy Aloyse Klara. Hlavní program SPC:

- Příprava a výuka čtení a psaní Braillova písma.
- Výchova prostorové orientace a samostatného pohybu.
- Ve spolupráci s kmenovými učiteli integrovaných dětí nebo žáků se speciálními vzdělávacími potřebami poskytuje odbornou konzultaci a pomoc při vytváření Individuálního vzdělávacího plánu.
- Návštěvy ve vyučování.
- Úprava tematických plánů, doporučení vhodných metod a pomůcek, hledání účinné motivace.
- Odborná poradenská činnost rodičům i pedagogům vychovávající dítě nebo žáka se zrakovým postižením.
- Metodická činnost.
- SPC pomáhá rodičům integrovaných žáků s vyhledáváním dalšího vzdělávání po ukončení školní docházky.

Z různých diskuzí vyplývá, že v praxi jsou v poskytovaných službách velké rozdíly. Někteří rodiče i učitelé jsou z podpory ze strany SPC spokojeni, jiní mají výhrady. Já osobně jsem s podporou SPC spokojena, spolupráci považuji za velmi dobrou.

5. 4 Prostředky speciálně pedagogické podpory

Mezi prostředky speciálně pedagogické podpory patří např. asistent pedagoga a materiálně technické podmínky, které jsou podrobněji popsány níže.

Asistent pedagoga

Asistent pedagoga se v posledních letech ukazuje jako jedno z nejlépe fungujících vyrovnávacích a podpůrných opatření, které se velice dobře osvědčuje v praxi ve školním prostředí. Ve většině škol dochází asistent na všechny hodiny, sedí vedle dítěte se zrakovým postižením a pomáhá mu. Věnuje se přípravě na vyučování, často upravuje texty, přepisuje učebnice a vyrábí pomůcky. V mnoha případech zůstává ve třídě i o přestávkách, pomáhá s cestou na WC a přesunu mezi učebnami apod. U dětí staršího věku se můžeme setkat s absencí asistenta.

Asistent pedagoga je pomocník pedagoga, který se může významnou měrou podílet na vzdělávacím procesu nejen ve škole, ale i v oblasti mimoškolní výchovy. Podílí se na

podpůrném vzdělávání a integraci žáka se sociálním nebo s kulturním znevýhodněním, žáka se speciálními vzdělávacími potřebami a také žáka mimořádně nadaného [online].

Jeho funkci může zřídit ředitel školy se souhlasem krajského úřadu, a to ve třídě či studijní skupině, ve které se vzdělává dítě, žák nebo student se speciálními vzdělávacími potřebami. V případě dětí, žáků studentů se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním je nutné vyjádření školského poradenského zařízení. Tuto roli uvádí v současnosti § 16 odst. 9 zákona č. 561/2004 Sb.

Hlavními činnostmi asistenta pedagoga jsou:

- Pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci se žáky a zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází.
- Podpora žákům při přizpůsobení školnímu prostředí.
- Pomoc žákům při výuce a při přípravě na výuku.
- Nezbytná pomoc žákům s těžkým zdravotním postižením při sebeobsluze a pohybu během vyučování a při akcích pořádaných školou mimo místo, kde škola v souladu se zápisem do školského rejstříku uskutečňuje vzdělávání.

Konkrétní náplň práce, rozsah a rozpis jednotlivých činností pro asistenta pedagoga stanoví ředitel školy na základě skutečných potřeb žáka a na základě doporučení SPC nebo PPP. Asistent pedagoga je pedagogický pracovník, který vykonává přímou pedagogickou práci.

Asistent pedagoga u dítěte se zrakovým postižením může výrazně zvýšit jeho vzdělání. Od prvního okamžiku musí asistent klást důraz na samostatnost a soběstačnost žáka, která bude nezbytná v budoucnosti. Zde je důležitý výběr asistenta, který bude schopen žáka v tomto směru podpořit. Mezi nejdůležitější činnosti asistenta pedagoga jsou aktivity a činnosti, které připravují a upravují pracovní prostředí pro žáka. Učebnice, čisté papíry, a různé pomůcky mají své místo na pracovním stole. To asistent uspořádá, tak aby dítě o nich vědělo a mohlo je používat. Je dobré, aby asistent neseděl bezprostředně vedle žáka, aby nedocházelo k jeho izolaci. Mezi další činnosti patří koordinace výuky s pedagogy, zapojování žáka ve třídě, příprava materiálů a pomůcek (přepis z nebo do Braillova písma). Asistent také podporuje žáka při samostatném pohybu po místech, kde se pohybuje každý den (třída, škola). Nejdříve to s ním

procvičí, upozorní ho na nebezpečí a popíše mu záchytné body. Každá osobnost je individualita a každé dítě má jiné schopnosti se učit danou látku. Asistent pedagoga by měl toto respektovat.

Při spolupráci pedagog – asistent je nutné hledat způsob, jak sjednotit postoje. Pro klima třídy je důležitý kladný vztah mezi pedagogickými pracovníky. Někdy vznikají obavy z příchodu asistenta do třídy. Jde většinou o pedagogy, kteří ještě neměli tu možnost se s asistencí setkat. Je třeba si uvědomit, že společně tvoří tým pro vzdělávání žáka s postižením.

Materiálně technické podmínky

Při úvahách o integrovaném vzdělávání žáka se zrakovým postižením musíme promyslet vhodné úpravy prostředí. Některé úpravy nejsou finančně a časově náročné a je velmi vhodné je provést, jiné vyžadují investice. V úpravě prostředí je také důležité umístění žáka ve třídě. Každý žák má jinou diagnózu a od toho se odvíjí jeho umístění např. žáci se střední a těžkou slabozrakostí by měli sedět v prvních lavicích, žáci s diagnózou dalekozrakosti u oken, nevidomí žáci by měli mít místo ve třídě co nejbližší učiteli (Lechta 2010).

Respektování zrakové hygieny slabozrakých dětí, především však dětí se zbytky zraku, vyžaduje úpravu žákovské lavice. Vyhovuje sklopná deska, kterou je možno nastavit až do úhlu 90 stupňů. Sesunu knihy nebo sešitů ze sklopné desky zamezuje lišta upevněná na jejím okraji (Keblová, 2001, 52 s.).

Osvětlení pracovní plochy, ale i třídy, chodeb a dalších prostor je třeba řešit vždy individuálně. Důvodem je různé stáří školních budov nebo různý typ očních vad s rozdílnými nároky na světlo při zrakové korekci. Musíme zajistit optimální světelné podmínky. Pokud je nutné přisvítit pracovní plochu, používají se stojací nebo stolní lampy. Venkovní světlo by mělo být rozptýlené závěsy nebo žaluziemi na oknech třídy. Osvětlení dalších prostor ve škole musí odpovídat nárokům na světlo vyplývajícím z typu zrakové vady. U vad, které doprovází šeroslepost, musíme myslet na dostatečné osvětlení chodeb, schodišť, šaten, jídelen a tělocvičny.

Janková popisuje potřeby žáka se zrakovým postižením na chodbách, v šatnách, WC, v tělocvičnách a odborných pracovnách. Tyto prostory je vhodné upravit podle možností

konkrétní školy a schopností konkrétního žáka. Vhodné je opatřit chodby a schodiště vodícími liniemi buď na podlaze, nebo na stěnách. Barevně můžou být odlišena patra školy, dveřní zárubně, okolí umyvadel apod. S konkrétním žákem je třeba školu projít a na orientační body upozornit. Šatní skříňku je vhodné označit obrázkem, Braillovým znakem, apod.

Žáci se zrakovým postižením používají různé osobní rehabilitační a kompenzační pomůcky. Podle autorů (Hamadová, 2007, Keblová, 2001, Květoňová, 2007, Nováková, 2007) rozdělujeme kompenzační pomůcky dle použití následovně:

- Pomůcky pro informatiku (např. psací a čtecí stroje).
- Pomůcky pro orientaci (např. bílé hole).
- Pomůcky pro každodenní život (např. ozvučené hodinky, ozvučený mobilní telefon).
- Náradí, nástroje, přístroje a přípravky řemeslné práce a výrobní činnosti.
- Hračky a hry, sportovní potřeby a pomůcky (např. tandem).
- Pomůcky pro vzdělávání.
- Trenažéry na výcvik kompenzačních zručností.
- Pomůcky pro diagnostiku.

Pomůcky pro osoby se zrakovým postižením můžeme také rozdělit do skupin na optické, neoptické a elektronické.

Pro osoby se zrakovým postižením, které mají běžném životě potíže s viděním i přes optimální brýlovou korekci, je nutné vybavení **optickými pomůckami**. Zpřístupnit text osobám zrakově postiženým je možné jeho zvětšením prostřednictvím optického systému. Pro zvýraznění kontrastu, jasů barvy a zvýraznění detailů lze používat barevné filtry, které se připevňují na brýle nebo filtrové brýle. Speciálními optickými pomůckami jsou lupy (ruční, stojánkové, hyperokuláry). Mezi optické pomůcky také patří turmony, kamerové zvětšovací televizní lupy, digitální televizní lupy.

Neoptické pomůcky slouží osobám se zrakovým postižením v každodenním životě a sebeobsluze, při studiu a výkonu zaměstnání (např. ozvučené hodinky budíky, rozlišovače barev, lékovky s označením v Braillově písmu). Ve vzdělávacím procesu je nutné umožnit žákovi jeho osobnostní rozvoj, ale také optimální přístup k informacím a účast na vzdělávacím

procesu. Do skupiny neoptických pomůcek můžeme zařadit speciální psací potřeby, sešity s výraznějšími a se silnějšími linkami. Ke čtení jsou k dispozici texty, učebnice a pracovní listy s větším typem písma.

Elektronické pomůcky pro slabozraké využívají zbytků zraku, pracují s kontrastem, jasem barvy a zvětšením, elektronické pomůcky pro nevidomé využívají kompenzace zraku pomocí sluchu a hmatu. Používají se záznamníky s klávesnicí s bodovým písmem, hlasovým výstupem, zápisník pro nevidomé s hlasovým výstupem, osobní počítač s hlasovým výstupem umožňující pracovat s internetem aj. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007). Při využívání elektronických pomůcek je třeba si uvědomit, že nejsou vhodné pro každého žáka. Jejich efektivní využívání předpokládá určitou úroveň vědomostí a znalostí.

Seznam kompenzačních pomůcek pro osoby zrakově postižené včetně seznamu dodavatelů najdeme na <http://www.sons.cz/pomucky.php>.

Asistent pedagoga bývá na mnoha školách vnímán jako nejdůležitější prostředek speciálně pedagogické podpory. Pozice asistenta pedagoga, způsob jeho přiznávání a základní náplň činnosti je definován právními předpisy. V této kapitole jsou také zmíněné materiálně technické podmínky. Při integrovaném vzdělávání žáka se zrakovým postižením musíme pomyslet na vhodné úpravy prostředí a vhodný výběr kompenzačních pomůcek.

5.5 Individuální vzdělávací plán

Pro práci se žáky vyžadující speciální vzdělávání v běžných školách je velmi důležitý §6 vyhlášky 73/2005 Sb., ve znění vyhlášky č.147/2011 Sb., který pojednává o tvorbě a využívání individuálního vzdělávacího plánu (IVP).

Jak uvádí Zelinková (2001, s. 172) *IVP je závazný pracovní materiál sloužící všem, kteří se podílejí na výchově a vzdělávání integrovaného žáka. Vzniká na základě spolupráce mezi učitelem, pracovníkem provádějící reedukaci, vedením školy, žákem a jeho rodiči (zákonnými zástupci), pracovníkem pedagogicko-psychologické poradny nebo speciálně pedagogického centra.*

Význam IVP je v tom, že žákovi umožňuje pracovat podle jeho individuálních schopností, vlastním tempem a zohledňuje styl učení se dítěte. Stanovuje reálně splnitelné vzdělávací cíle a konkrétní výukové úkoly pro daného konkrétního žáka. Zároveň odstraňuje obavy učitele z toho, že žák nedosahuje očekávaných výstupů na úrovni stanovené školním vzdělávacím programem. Je východiskem pro individuální vzdělávání a hodnocení. Do tvorby jeho procesu jsou zapojeni zákonní zástupci, kteří jsou seznámeni s limity a možnostmi žáka. Do tvorby IVP je zapojen i zletilý žák, který rovněž přebírá část zodpovědnosti (Zelinková 2001).

Ve všech stupních vzdělávání se skládá IVP ze stejných částí. Také požadavky na formu IVP vyplývají z vyhlášky. IVP by měl být zpracován podrobně a přitom přehledně tak, aby:

- Sloužil jako pracovní materiál (tematický plán) především pro vyučujícího.
- Zároveň byl dokumentem o vzdělávání dítěte, žáka, studenta se speciálními vzdělávacími potřebami, který se stává součástí základní školní dokumentace dítěte, žáka, studenta.

Každá škola si může vytvořit vlastní formu IVP. Součástí IVP pro dítě se zrakovým postižením jsou:

- Hlavička školy, která IVP vystavuje.
- Jméno žáka, datum narození, bydliště, kterému se IVP vystavuje.
- Školní rok, pro který IVP platí a třída, do které žák chodí.
- Zákonní zástupci, kontakt na ně.
- Rozhodnutí o povolení vzdělávání dle IVP.
- Závěry speciálně pedagogického vyšetření.
- Učební dokumenty. Zde se uvede školní vzdělávací program a to, podle kterého rámcového programu byl tento školní program zpracován.
- Konkrétní úpravy v jednotlivých vzdělávacích oblastech a vzdělávacích oborech. Zde je nutný vypracovat tematický plán jednotlivých předmětů. Pokud by došlo k uvolnění žáka z některého předmětu, je třeba to zde uvést a zdůvodnit. Velmi často nedochází k zásadním změnám, jako změny učebního plánu, změna očekávaného výstupu, v průřezových tématech. Někdy stačí podstatně menší úpravy, jako např. snížení množství učiva k procvičování, tolerance delších časových limitů při určitém druhu činnosti (např. je nutné nechat podstatně více času na čtení a psaní –

zraková práce). V těchto úpravách je třeba popsat využívání speciálních pomůcek apod. V některých případech je vhodné u integrovaného jedince zaměnit činnosti, např. u jedince s těžkým zrakovým postižením místo míčových her v TV cvičit prostorovou orientaci. Je vhodné zapracovat výuku speciálních dovedností (psaní na klávesnici PC všemi deseti, výcvik prostorové orientace a samostatný pohyb, práci s kompenzační pomůckou a případně reedukaci zraku).

- Hodnocení a klasifikace. Zde se popíše změny hodnocení a klasifikaci proti ŠVP.
- Speciálně pedagogická péče. Péče může prostupovat celým vzdělávacím procesem (např. dodržování zrakové hygieny, tj. pracovat při optimálním osvětlení, udržovat čisté brýle, udržovat pořádek na pracovním místě apod. zde může být zahrnuta příprava na čtení Braillovým písmem).
- Kompenzační a učební materiály. Pomůcky, které integrovaný žák při výuce používá např. speciální stůl se sklopnou deskou, přenosná kamerová TV lupa, lampička na přisvícení pracovní plochy, prizmatický monokulár, speciální sešity, učebnice v Braillově písmu, mapy pro nevidomé, Pichtův stroj apod.
- Předpoklad navýšení finančních prostředků.
- Podíl žáka. Zde je vhodné uvést, jakými činnostmi bude žák podporovat vlastní úspěšnou integraci.
- Spolupráce se zákonnými zástupci.
- Odborný pracovník školského poradenského centra - uvedeno název zařízení, jméno odpovědného pracovníka a kontakt.
- Kontrola plnění IVP za I. nebo II. pololetí - stručné vyjádření aktuálního stavu.
- Data a podpisy všech zúčastněných (Janková, 2012).

Dvakrát ročně sleduje školské poradenské zařízení plnění a dodržování postupů v IVP a poskytuje všem participujícím poradenskou podporu. Jako výstup z takového hodnocení by měla být sepsána zpráva o výsledcích a postupech dítěte.

Podle Lechty (2010) je základem pro sestavení IVP dobře stanovená speciálně pedagogická diagnostika. Zároveň autor zdůrazňuje stanovení prognózy, která má být založena na racionálním pochopení dítěte a jeho rodiny. IVP by také měl obsahovat způsob úpravy prostředí, formu denního režimu (předměty, fotografie, piktogramy atd.), individuální metody a postupy výchovně-vzdělávací intervence (Lechta 2010).

Integrace zůstává pro naše školství velkou výzvou a záleží na nás všech, jakým způsobem se s tímto úkolem dokážeme vypořádat, protože úspěšná integrace vede bezesporu k všestrannému rozvoji jedince s postižením po stránce rozumové, citové, socializační. Pozitivně také působí na jedince v intaktní skupině spolužáků, učí se toleranci a respektování odlišností druhých lidí.

6 Systém speciálně pedagogické péče a služeb

Základní právní předpisy, jimiž se řídí vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP), byly už zmíněny v kapitole 4.2. Kozohorská mezi další základní dokumenty řadí RVP ZV, část D, kapitola 8 „Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami“. Kromě jiného je zde uvedena potřeba zařadit do ŠVP předměty speciálně pedagogické péče odpovídající SVP žáků podle zdravotního postižení nebo znevýhodnění. Jedná se zejména o logopedickou péči, řečovou výchovu, znakový jazyk, prostorovou orientaci a samostatný pohyb osob se zrakovým postižením, zrakovou stimulaci, práci s optickými pomůckami, Braillovo písmo, nácvik komunikačních a sociálních dovedností.

Ředitel školy, která integruje žáky se zdravotním postižením, má možnost zajistit podle žákových potřeb tradiční formy předmětů speciálně pedagogické péče buď za pomoci vlastního poradenského pracoviště (školní speciální pedagog s odpovídajícími znalostmi a praxí v reedukaci žáků s daným zdravotním postižením) nebo musí zajistit pravidelnou edukaci a reedukaci v příslušném SPC [online].

Speciálně pedagogické péče je zajišťována i v období po ukončení základní školy, tedy od 15 let výše. Předprofesní a profesní příprava se realizuje ve formě středoškolského studia.

7 Výzkumné šetření na zjištění efektivity systémů podpory integrovaného vzdělávání dětí se zrakovým postižením do základních škol běžného typu

7.1 Cíle a úkoly výzkumného šetření a výzkumné strategie

Hlavním cílem výzkumného šetření byla komparace teoretických představ o optimální podobě integrace s reálnou praxí.

Výzkumné otázky k ověření:

1. Jaký vliv mají povahové vlastnosti a sociální prostředí na integrované vzdělávání?
2. Jak důležitý je výběr základní školy běžného typu při integrovaném vzdělávání?
3. Do jaké míry je důležitá podpora asistenta pedagoga u integrovaného dítěte?
4. Jakou roli hraje Braillovo písmo ve výuce?

Ke splnění stanoveného cíle bylo provedeno kvalitativní šetření, v jehož rámci jsem použila následující techniky.

Teoretická část bakalářské práce: studium literárních a internetových zdrojů, analýza, syntéza a komparace.

Empirická část bakalářské práce:

- Kazuistiky – případová studie obsahuje rodinnou, sociální, osobní a školní anamnézu. Pro potřebu komparace jsou kazuistiky doplněny informacemi, které pomohou ověřit výzkumné otázky.
- Pozorování – bylo použito krátkodobé pozorování (jednodenní, několikahodinové) a dlouhodobé pozorování integračního procesu žákyňe osmého ročníku.
- Rozhovor – byl využíván nestrukturovaný rozhovor s pracovníci SPC a rodiči.

7.2 Popis zkoumaného vzorku

Cílovou skupinou pro výběr kazuistických studií byly žáci ve školním věku se zrakovým postižením. Žáci byli ve věkovém rozpětí od 6ti do 17ti let věku. Tato skupina byla reprezentována žáky ze ZŠ Žehušice, ZŠ a MŠ Červený vrch, Střední školy pedagogické, Škola

Jaroslava Ježka. Kvalitativní případové studie odhalují konkrétní podobu tří integrovaných dětí a umožňují zkoumat oblasti, které mají vliv na integraci (vliv povahových vlastností a sociálního prostředí, výběr školy, míra podpory asistenta pedagoga, výuka Braillova písma). Je zde zařazena i jedna případová studie dítěte vzdělávaného na základní škole pro zrakově postižené, která pomůže dokreslit situaci integrovaného vzdělávání.

7.3 Charakteristika místa šetření

V této kapitole jsou popsány školy, kde se vzdělávají žáci z případových studií.

Základní škola Žehušice je od roku 1995 v nové budově. Do té doby měla škola sídlo v zámku. Škola je úplná s devíti třídami, první stupeň s pěti třídami a druhý stupeň se čtyřmi třídami. Součástí školy je školní družina, školní klub a jídelna. Zbudována je jako bezbariérová. Škola vyučuje podle vlastního školního vzdělávacího programu Škola s úsměvem.

Základní škola a Mateřské škola Červený vrch v Praze 6. Poprvé zde do lavic usedli žáci v roce 1965. V současné době navštěvuje školu 700 žáků (30 tříd). Součástí školy jsou dvě mateřské školy. Tato škola je bezbariérová. Škola má velký areál, v němž je víceúčelové hřiště s umělým povrchem., školní zahrada a vyhřívaný venkovní bazén. Vnitřní vybavení odpovídá běžnému standardu, vedle dvou tělocvičen, školní keramickou dílnu, zrekonstruované učebny fyziky a chemie s laboratořemi, informační centrum s knihovnou a dvě počítačové učebny. Po škole je rozvedena počítačová síť s WI-FI. V učebnách jsou interaktivní tabule. V každém patře je vybudované bezbariérové WC. V roce 2004 byla dokončena bezbariérovost školy – výtah, plošina u tělocvičen. Školní vzdělávací program je nazván SOUZNĚNÍ, vznikl z prvních hlásek slov, které vyjadřují filozofii školy (spolupráce, otevřenost, úspěšnost, zájem, naslouchání, etika, nápady, integrace).

Střední škola pedagogická, hotelnictví a služeb Litoměřice vznikla sloučením dvou subjektů. V současné době funguje jako dvě střediska. Ve školním roce 2013/2014 měla škola 851 žáků v deseti oborech. Škola nabízí možnost ubytování na domovech mládeže (kapacita cca 140 lůžek) a stravování ve školních jídelnách. Škola je vybavena několika počítačovými učebnami a jednou multimediální učebnou, odbornými knihovnami a studovnou. Jedna tělocvična je vybavena i lezeckou stěnou. Škola má propracovaný systém péče o žáky se specifickými vzdělávacími potřebami.

Škola Jaroslava Ježka, Mateřská škola, základní škola, praktická škola a základní umělecká škola pro zrakově postižené, sídlí na Loretánském náměstí, Praha 1. Činnost školy je zaměřena na výchovu a vzdělávání nevidomých a těžce zrakově postižených dětí a mládeže. Ve škole je zajištěno celodenní stravování ve školní jídelně. Součástí školy je speciálně pedagogické centrum, které poskytuje poradenské služby pro děti s postižením zraku, které chodí do škol hlavního vzdělávacího proudu. Jelikož je škola svého druhu jedinečná, umožňuje studentům speciální pedagogiky i jiných oborů odborné i laické veřejnosti a rodičům hospitace, exkurze, poskytuje metodickou pomoc, přednášky, besedy. Základní školu pro zrakově postižené navštěvuje 63 žáků. Součástí školy je internát s kapacitou cca 50 žáků, který poskytuje ubytování a péči mimopražským dětem ve dnech školního vyučování. Umožňuje zájmovou činnost dětí. Internát poskytuje systematickou přípravu k získání sociálních dovedností.

Z výše uvedených charakteristik základních škol běžného typu je patrné, že ať se jedná o malou školu z malé obce nebo školu sídlištního typu s velkým počtem žáků je snaha o začlenění dětí s postižením do společnosti. Tyto školy, které integrování žáci z případových studií navštěvují, jsou v blízkosti jejich bydliště. Dobrou ukázkou je také střední škola, která má propracovaný systém péče o žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Tento fakt je důležitý, při následném výběru středoškolského vzdělávání. Popsaná škola, která svou činností je zaměřena na výchovu a vzdělávání nevidomých a těžce zrakově postižených dětí a mládeže, dává možnost vzdělávat tyto děti, i když u nich byl předpoklad integračního vzdělávání na základní škole běžného typu, což nám potvrdí jedna z případových studií.

7.4 Použité metody výzkumného šetření

Pedagogický výzkum je součástí poznávacího procesu. Je veden určitým záměrem a postupuje systematicky. Pro tuto práci byl zvolen kvalitativní výzkum, který pracuje s daty, které mají slovní, zvukovou nebo obrazovou podobu.

Výzkumná metoda je v širším pojetí obecným postupem poznání. V užším pojetí jde o konkrétní speciální postup poznávání.

V teoretické části byla využita metoda **analýzy** dokumentů. Byly studovány literární zdroje, úřední dokumenty, internetové stránky. Rozčlenila jsem celek na základní souvislosti. **Syntézou** jsem analyzované části spojila do určitého celku. V teoretické a empirické části došlo **komparací** k potvrzení teoretických představ o optimální podobě integrace.

Hlavní použitá metoda (**kazuistická studie**) v empirické části vychází z kvalitativního výzkumu. Cílem kvalitativního výzkumu je podrobná studie konkrétní věci, osoby, skupiny osob atd., není to však jen zevšeobecnění skutečností, ale hluboké proniknutí ke konkrétnímu předmětu výzkumu, snaha o jeho pochopení (Gavora, 2000). Charakteristiky žáků pro účel této práce jsou vytvořeny z převzatých dostupných materiálů, ve spolupráci s rodiči a pracovníky pedagogického centra.

Pozorováním jsem sledovala činnosti a okolnosti těchto činností. Pozorování probíhalo u žákyně osmé třídy v přirozených podmínkách základní školy běžného typu. Na základě této metody jsem si pořizovala poznámky. Žákyně i rodiče souhlasili, že záznamy, které jsem pořídila, mohu použít pro účely výzkumu.

Dalším použitou metodou byl **nestrukturovaný rozhovor**. Nebyla předem určena struktura rozhovoru, znění ani pořadí otázek. Tato technika byla využita u rodičů a pracovníků speciálně pedagogického centra. Otázky byly zaměřeny na vzájemné vztahy rodinných příslušníků, jak a proč rodiče vybrali danou školu a jak jsou spokojeni s prací asistenta pedagoga. Rozhovor s pracovníci ze speciálně pedagogického centra mi pomohl hlouběji proniknout do zkoumané oblasti.

7.5 Interpretace dat

Případové studie byly sestaveny s použitím analýzy a zpracovány z dokumentace SPC a vlastním pozorováním. Byl udělen souhlas rodičů k nahlédnutí a anonymnímu zpracování údajů týkajících se jejich dětí.

Kazuistika č. 1

Jméno: Pavel

Pohlaví: chlapec

Věk: 6 let

Současná oční diagnóza: Leberova slepota

Rodinná anamnéza:

Chlapec žije s oběma rodiči a mladším bratrem (se stejnou diagnózou) v rodinném domě se zahradou, která je dobře vybavena pro podporu vývoje obou chlapců.

Sociální anamnéza:

Otec pracuje ve firmě, matka je na mateřské dovolené. Chlapec pobírá příspěvek na péči. Rodina je v kontaktu s prarodiči a dalšími příbuznými. Rodiče se s oběma chlapci účastní mnoha akcí s jinými dětmi, organizacemi a příbuznými.

Rodina se na SPC obrátila ve čtyřech letech věku staršího chlapce na doporučení poradkyně rané péče, která s rodinou je doposud v intenzivním kontaktu vzhledem k mladšímu chlapci.

Osobní anamnéza:

Chlapec se narodil v termínu, celé těhotenství probíhalo bez komplikací. Jelikož chlapec od počátku nereagoval zrakově na žádné podněty, absolvoval několik vyšetření. Po všech uskutečněných vyšetřeních byla rodičům sdělena diagnóza, chlapec má zřejmě velmi nízký světlocit na pravé oko, jinak je nevidomý. Rodičům byl předán kontakt na ranou péči.

Chlapec je velmi komunikativní a zvědavý. Docházka do mateřské školy probíhá výborně, spolupráce s asistentkou pedagoga byla skvělá.

Před nástupem do školy kontaktovala škola SPC s žádostí o spolupráci ještě před plánovaným zápisem. Začátkem ledna, se tak uskutečnila první schůzka tyflopeda SPC s vedením školy a budoucím učitelem první třídy. Na této schůzce bylo vysvětleno, jakým způsobem lze požádat o finance na asistenta pedagoga a jak probíhá výuka nevidomého dítěte.

Dále byly probrány jednotlivé části připravovaného zápisu do prvních tříd, které škola za spolupráce tyflopeda přizpůsobila tak, aby jej mohl absolvovat i nevidomý žák. Zápisu se s rodiči zúčastnil i tyfloped. Chlapec byl do první třídy přijat.

Při dalších schůzkách bylo probráno prostorové uspořádání třídy, způsob práce ve vyučování, přepisování učebnic apod. V přípravném týdnu také musela proběhnout výuka prostorové orientace, aby chlapec věděl, kudy dojde do třídy, na WC apod.

Povahové vlastnosti a sociální prostředí

Chlapec je velmi komunikativní a zvědavý. Rodina mu poskytuje velmi dobré zázemí a jsou v kontaktu s dalšími příbuznými. Přípravě do školy je věnována potřebná doba.

Výběr školy

Rodiče vybrali základní školu běžného typu v místě bydliště. Škola kontaktovala SPC ještě před nástupem do školy s žádostí o spolupráci. Byly probrány jednotlivé části připravovaného zápisu. Další schůzky se uskutečnily před koncem školního roku, aby byly probrány jednotlivé detaily specifik integrovaného vzdělávání dítěte se zrakovým postižením. Rodiče jsou s výběrem školy spokojeni.

Podpora asistenta pedagoga

Spolupráce asistentky pedagoga s dítětem je na velice dobré úrovni. Asistentka přešla z mateřské školy s dítětem na základní školu. Komunikace mezi rodiči a asistentkou probíhá vždy před vyučováním, když si přebírá chlapce v šatně školy. Připravuje hmatové obrázky, které jsou podporou výuky. S třídní učitelkou spolupracuje aktivně na přípravě jednotlivých vyučovacích hodin. Role asistenta je v tomto případě nutná.

Braillovo písmo

V mateřské škole probíhala tzv. předbraillská příprava. Chlapec procvičoval jemnou motoriku a zjemňování hmatu. Dále se v procvičování pokračovalo i v během školní docházky. Tato příprava spočívá ve vyhazování předmětů do nádoby, navlékání, třídění, kolíčkování, šroubování, mačkání papíru apod. dále se učil orientaci v šestibodu. Byly zajištěny učebnice v Braillově písmu, zároveň pro učitele totéž v černotisku.

Chlapec vyrůstá s oběma rodiči a bratrem, rodina je v kontaktu s jinými dětmi a příbuznými. Školní výkony žáka plně odpovídají jeho věku a prvnímu roku školní docházky. Chlapec je spokojený, do školy se těší. Chlapec se při školní výuce dokáže zapojit a spolupracovat. V lavici sedí s paní asistentkou. Mezi vrstevníky se začlenil a děti s ním navazují kontakt. Individuální podpora, podmínky pro zrakovou práci mu na této škole zcela vyhovují. Rodina se o školní práci syna zajímá a intenzivně a kvalitně spolupracuje.

Kazuistika č. 2

Jméno: Anastázie

Pohlaví: Dívka

Věk: 14 let

Současná diagnóza:

Rodinná anamnéza:

Dívka žije s oběma rodiči a starší sestrou, která je zdráva. Bydlí v rodinném domu se zahradou. Rodina je v kontaktu s babičkami a dalšími příbuznými.

Sociální anamnéza:

Rodina je ekonomicky zajištěna z platu otce a matky. Dívka pobírá příspěvek na péči. Po škole dívka navštěvuje hru na klavír, skauta a také věnuje čas přípravě do školy. O prázdninách jezdí na různé tábory i s intaktními dětmi bez asistenta. S kamarádkami ze školy se navštěvuje i mimo školní zařízení.

Rodina zpočátku využívala služeb rané péče. Potom přešli do péče SPC. Se službami jsou až doposud spokojeni. Od mateřské školy byla dívka integrována. Mateřská škola i základní škola jsou v místě bydliště.

Školní anamnéza:

Od prvního ročníku na základní škole probíhala výuka Braillova písma a psaní na Pichtově stroji. Výuka také byla podpořena různými hmatovými pomůckami, které vyráběla její matka nebo asistentka pedagoga. Ve čtvrté třídě paní asistentka podala výpověď, kvůli zdravotním důvodům. Od páté třídy nastoupila druhá paní asistentka. Dívka i asistentka spolu navázaly kontakt bez problémů. V té době začala dívka docházet do Pobytového, rehabilitačního a rekvalifikačního střediska pro nevidomé Dědina, o. p. s., na kurzy psaní všemi deseti. Od šesté třídy používá počítač s hlasovým výstupem. Má možnost i připojení Braillova řádku. Pichtův stroj používá na výuku matematiky a francouzského jazyka. Dívka se učí velice dobře. V současné době je v osmé třídě a je předpoklad, že příští rok bude dělat přijímací zkoušky na gymnázium.

Zúčastňuje se také školních výletů a různých kurzů. Naposledy byla na lyžařském kurzu, kde jí otec dělal trasera. Asistentka byla k dispozici po celou dobu pobytu mimo lyžování. Dívka byla ubytována společně se svými spolužačkami bez otce a asistentky. Celý kurz probíhal bez problémů.

Jednou za čtrnáct dní probíhá výuka prostorové orientace s pracovníci ze speciálně pedagogického centra.

Dvakrát ročně se koná na základní škole integrační schůzka. Té se zúčastňuje vedení školy, výchovná poradkyně, třídní učitel, rodiče, asistentka pedagoga a další učitelé jednotlivých předmětů. Spolu kontrolují a upravují IVP.

Se speciálním pedagogem jsou rodiče v častém kontaktu. Spolupráce se všemi zúčastněnými je na velice dobré úrovni.

Povahové vlastnosti a sociální prostředí

Dívka je samostatná, pilná, pracovitá. Se svými kamarádkami ze školy se navštěvuje i mimo vyučování. Navštěvují se a společně slaví narozeniny a jiné společenské události. To vše probíhá za plné podpory rodičů a celé rodiny. Doma má skvělé zázemí a rodiče podporují i mimoškolní aktivity jako např. hru na klavír, návštěvu skauta a v poslední době také probíhá atletická příprava. S rodiči jezdí na různé akce. S tátou jezdí na tandemu a svého času lezli na horolezecké stěně. S matkou se věnuje přípravě pokrmů a pečení.

Výběr školy

Rodiče vybrali základní školu běžného typu v místě bydliště. Tato škola je na sídlišti s cca 700 žáky. Škola se prezentuje jako Otevřená škola, která umožňuje žákům se naučit žít spolu, pomáhat si, přijímat a tolerovat jinakost. Rodiče i dívka jsou s výběrem školy spokojeni.

Podpora asistenta pedagoga

Asistentka u této žákyně pracuje od páté třídy. V současné době asistentka spolupracuje s vyučujícími jednotlivých předmětů na přípravě vyučování. Spolupráce spočívá v prepisování testů, poznámek a pracovních listů do Braillova písma. V případě potřeby vytváří hmatové pomůcky na konkrétní vyučovací hodinu. Při hodině, když je potřeba, tak se věnuje ostatním žákům ve třídě, které v danou chvíli pomoc potřebují. Dívka se po některých částech školy umí

pohybovat i bez asistenta. Kooperace všech zúčastněných je na dobré úrovni. Podpora asistenta není nutná na všech vyučovacích hodinách.

Braillovo písmo ve výuce

Výuka Braillova písma probíhala od první třídy. Psaní i čtení jsou na velice dobré úrovni. V šesté třídě začala používat počítač s hlasovým výstupem. Na matematiku a francouzský jazyk stále používá Pichtův psací stroj. V matematice zatím nejsou žádné jiné možnosti než zapisovat Braillovým písmem.

Dívka žije v plně funkční rodině, která ji maximálně podporuje. Má kontakt s intaktními dětmi i s dětmi s postižením zraku. Při vytvoření podmínek je schopná pracovat společně se třídou. Na položenou otázku bez problému odpoví. Při hodinách používá počítač s hlasovým výstupem a Pichtův psací stroj. Pedagogové si uvědomují, že přípravu na hodinu musí paní asistentce předat včas, aby ji mohla připravit. V hodinách používá učebnice v Braillově písmu s hmatovými obrázky. K dispozici má i různé tabulky a sbírky. Žákyně je přihlášena do knihovny K. E. Macana, kde si půjčuje různé tituly. V mimoškolní činnosti se věnuje skautingu, hře na klavír a atletice.

Kazuistika č. 3

Jméno: Jindřiška

Pohlaví: dívka

Věk: 17 let

Současná diagnóza: Afakie, sekundární glaukom, nystagmus,

Rodinná anamnéza:

Dívka je jedináček, žije s oběma rodiči v bytě 3 + 1. Rodina je v kontaktu s prarodiči, další příbuzní se v rodině nevyskytují. Matka má zrakovou vadu v pásmu střední slabozrakosti. Otec má mírné zdravotní potíže.

Sociální anamnéza:

Rodina je ekonomicky zabezpečena z platu otce a invalidního důchodu matky. Dívka pobírá příspěvek na péči. Dívka tráví volný čas doma s rodiči, obvykle se připravuje na vyučování.

Kamarádku nemá, se spolužáky se setkává pouze ve škole, nenavštěvují se. Dívka ani během prázdnin nepřichází do kontaktu s vrstevníky.

Rodina nejprve využívala služeb sociálních – raná péče, do čtyř let věku dívky. Poté v péči speciálně pedagogického centra od 5 do 13 let dívky. Rodiče nebyli se službami SPC spokojeni, a proto spolupráci ukončili. Vzhledem k tomu, že dívka byla ve škole integrována, obrátili se na jiné školské poradenské zařízení, rovněž pražské SPC pro děti s vadami zraku.

Dívka byla do MŠ v integraci. Zhruba ve stejné době kdy vznikly neshody s SPC, se objevily i problémy ve škole. Rodiče se tehdy rozhodli, že dívku přeřadí do školy, ve které vyučoval její otec. Tato škola byla vzdálena několik kilometrů od místa bydliště.

Osobní anamnéza:

Dívka se narodila s těžkou vadou zraku. Od malička je integrována. V průběhu docházky na druhý stupeň základní školy oslepla.

Výuka na prvním stupni byla založena nejvíce na sluchové paměti. Dívka se neučila Braillovo písmo, zkoušena byla vždy ústně, obrázky byly hodně přiblížené a zvýrazněné.

Během docházky na druhý stupeň ZŠ nastalo totální oslepnutí, dívka se začala učit psát na Pichtově psacím stroji. Vzhledem k pozdnímu začátku této výuky není dodnes psaní zcela osvojené, tempo je velice pomalé, matematické zápisy v podstatě nepoužívá.

Dívka ukončila základní školní docházku a udělala přijímací zkoušky na střední pedagogickou školu. Tyflop z SPC se školou spojil ještě před začátkem školního roku, aby pedagogický sbor seznámil se způsobem výuky nevidomé studentky, se specifiky její práce a předal kontakty na několik škol pro studenty s vadou zraku, kde vyučující mohou konzultovat zkušenosti apod.

Společně s dívkou do prvního ročníku nastoupila asistentka pedagoga, slečna, která studovala stejnou školu a tato práce byla jejím prvním zaměstnáním. Před koncem školního roku byla zhodnocena volby asistentky jako nesprávná, proto byl od dalšího školního roku přijat nový asistent.

Vedení školy souhlasilo s integrací dívky, i když s počáteční nejistotou a krokem do neznáma. Během první schůzky byl tyflop zaskočen poznámkou některých vyučujících, kteří žádali tyflopda o to, aby rodiče požádal, ať dívce pořídí brýle, aby nebylo vidět, že má každé

oko jinou velikost. S tímto tyflopem v žádném případě nesouhlasil a vyučujícím doporučil, rozhlédnout se kolem sebe a upozornit na „soulměrné/nesoulměrné nedostatky“ své přátele a kolegy, včetně sebe sama při pohledu do zrcadla. Přes tento počáteční „přešlap“ se většina vyučujících postupně začala o práci s nevidomou studentkou více zajímat a snažit se vyjít vstříc. Během prvního roku studia se objevily problémy zejména ve dvou předmětech a jsou částečně zaviněné nedostatečnou osvojenou prací s kompenzační pomůckou a z velké části nedostatečnou aktivitou asistentky pedagoga.

V současné době je však snahou a přáním pedagogů a zejména vedení školy, aby dívka školu úspěšně dostudovala.

Povahové vlastnosti a sociální prostředí

Dívka je zvyklá být spíše sama se sebou, sama kontakt nenavazuje, je-li oslovena ostatními spolužáky, komunikuje jen velmi omezeně. Je tichá a nesamostatná není schopná se postarat sama o sebe. Nepřipraví si sama pomůcky, neumí pořádně pracovat s počítačem a nedá si sama ani papír do Pichtova psacího stroje. Rodina ji izoluje. Na základní školu mimo bydliště, kam ji otec nechal přemístit, ji každý den vozil. Vzhledem k tomu, že otec na této škole učil, nikdo se mu neodvážil oponovat a každý se snažil dívku „opečovávat“. To však dívce moc neprospělo. Stejný přístup rodiče očekávají i od střední školy, kam nastoupila.

Výběr školy

Rodiče vybrali střední školu pedagogickou. Tato škola má propracovaný systém péče o děti se speciálními vzdělávacími potřebami. Vedení školy zkompletovalo dokumentaci potřebnou k podání žádosti a navýšení finančních prostředků na integraci. Ze strany školy jsou všechny předpoklady pro úspěšnou integraci.

Podpora asistenta

Původní asistentka na základní škole byla bez zájmu. Poznámky z hodin ji psala do sešitu a dívce je pak diktovali doma rodiče a ona je přepisovala na Pichtově psacím stroji. Tento způsob speciální pedagožka striktně odmítla a navrhla, aby si dívka poznámky přepisovala sama v hodinách. V současné době slečna asistentka poznámky co dívka nestihne napsat v hodině, fotí. Druhá varianta je společné dopisování ve volných hodinách. Někteří učitelé poznámky dávají elektronicky. Podpora asistenta je v tomto případě nezbytná.

Braillovo písmo ve výuce

S výukou Braillova písma začala dívka na druhém stupni, kdy definitivně oslepla. Na střední školu nastupovala s tím, že písmo ovládá. Bohužel opak byl pravdou. Psaní a čtení je velmi pomalé. Tato znalost je nutná především ve výuce matematiky. Tam moc nezvládá matematické zápisy. Výuka Braillova písma by však mohla probíhat s paní z Tyfloservisů, která za ní jezdí kvůli výuce prostorové orientace. Ale ze strany rodičů, hlavně otce, neprobíhá žádná podpora ani spolupráce. Je velmi důležité, aby dívka se naučila kvalitně ovládat počítač, který je důležitým prostředkem pro další její vzdělávání.

Na této kazuistice vidíme, jak důležitá je podpora rodiny a výběr asistenta. Zarputilost některých rodičů vede k tomu, že svým chováním a jednáním ubližují svým blízkým. Ze strany školy je plná podpora k inkluzivnímu vzdělávání.

Kazuistika č. 4

Jméno: Helena

Pohlaví: dívka

Věk 7 let

Současná diagnóza: Amaurosis

Rodinná anamnéza:

Dívka žije s matkou, starší sestrou a babičkou. Pobývají často ve skupině se širší rodinou a přáteli. Všichni se jí od malička intenzivně věnovali. Rodina žije v okrajové čtvrti severočeského města. Otec dívku navštěvuje, ale s rodinou nežije.

Sociální anamnéza:

Matka rodinu ekonomicky zabezpečuje z dávek od státu – příspěvek na děti, hmotná nouze, státní sociální podpora a příspěvek na péči.

Žijí v bytě panelového domu na sídlišti, kde jsou v kontaktu se širší rodinou. Matka se na SPC obrátila, když bylo dívence přes čtyři roky, na doporučení poradkyně rané péče, která s rodinou spolupracovala od jednoho roku věku dítěte.

Osobní anamnéza:

Dívka se narodila v termínu, porod i předchozí těhotenství proběhlo bez komplikací. Maminka kolem třetího měsíce požádala dětskou lékařku o odeslání na oční vyšetření, protože se jí zdálo, že dcerka nefixuje a nereaguje zrakově na podněty ze svého okolí. V necelém roce proběhlo vyšetření na oční klinice FN v Motole, kde bylo zjištěno, že na očním pozadí v horní polovině leží malý kousek sítnice, který umožňuje světlocit. Reakce na světlo byla zřejmá, ale dívka zrak nezapojovala do běžných činností (zpočátku se tento světlocit využíval k orientaci prostoru). Po tomto vyšetření oční lékař matce doporučil, aby se obrátila na služby střediska rané péče, kde rodině vysvětlili, jak pracovat s dítětem s takto závažnou oční diagnózou.

V současné době je dívka velice šikovná, samostatná, zajímá se o dění kolem sebe, komunikuje s dětmi i dospělými. Má převážně dobrou náladu. Matka ji popisuje doma jako až příliš živou, někdy agresivní – vzteklou. V MŠ se s ničím podobným nesetkali.

Maminka se na SPC obrátila těsně před nástupem do mateřské školy. Tu si vybrali na základě dobré dostupnosti místa bydliště a na základě zkušeností z rodiny. Vybraná MŠ byla nakloněna integraci nevidomého dítěte.

Ve školce je charakterizována jako zvědavá, povídavá, bezprostřední a pozitivně naladěná dívka. Zapojuje se do všech činností s nadšením a radostí. Docházku v MŠ zvládá za podpory asistentky pedagoga. D o září 2013 byla asistentkou paní učitelka v důchodu, která měla zkušenost s vedením dítěte s postižením. Nyní je asistentkou studentka oboru pedagogika volného času.

Spolupráce SPC s mateřskou školou i matkou je velmi dobrá. Z MŠ se sami několikrát ozvali s žádostí o konzultaci.

Rodina dlouho nebyla rozhodnuta, zda dívka nastoupí do integrace v místě bydliště nebo bude navštěvovat speciální základní školu s internátem. Byl doporučen odklad školní docházky.

V rámci předškolního období v MŠ dívka s paní asistentkou procvičuje jemnou motoriku, věnuje se taktilní stimulaci, prostorové orientaci a přípravě na výuku Braillova písma.

Při návštěvě MŠ se speciální pedagožka sešla s maminkou a to zejména proto, aby probraly, zda dívka půjde k zápisu do místní ZŠ nebo do internátní školy v Praze. Matka se rozhodla dívku neintegrovat.

Proč jsem tuto kazuistiku vybrala?

Důvodem bylo vlastně rozhodnutí maminky zařadit dívku do vzdělávání ve speciální škole. Podle informací, které měla speciální pedagožka od vedení MŠ, věděla, že maminka velmi stála o to, aby dívka mohla navštěvovat místní ZŠ. Dívka byla velice samostatná a šikovná. Byly všechny předpoklady pro integraci. Maminka si, ale uvědomovala a přiznávala, že by zřejmě nedocházelo k potřebné denní přípravě a velký problém také viděla sehnat asistenta a finance na něj. Škola se příliš neangažovala. Další věcí bylo, že v místě bydliště není možnost navštěvovat kroužky a není tam možnost dalšího rozvoje např. hudebního sluchu. Zároveň si maminka uvědomovala a řešila otázku, že své dítě nechá týden na internátě. Nakonec po ni bylo důležité, aby se dcera osamostatnila a byla schopna se sama o sebe postarat. Speciální pedagožka tedy zavolala do školy Jaroslava Ježka v Praze.

7.6 Výsledky výzkumného šetření a diskuze

Hlavním cílem výzkumného šetření byla komparace teoretických představ o optimální podobě integrace a reálnou praxí.

Podrobně byly popsány případové studie čtyř žáků, kteří jsou nebo v určité fázi svého života prošli integrovaným vzděláváním. Součástí studií jsou včetně rodinné, sociální, osobní anamnézy také nastíněny faktory ovlivňující úspěšnou integraci: povahové a sociální prostředí, výběr školy, podpora asistenta pedagoga a Braillovo písmo ve výuce.

Ze studií a rozhovorů, které byly prováděny v rámci šetření, vyplývá, že integrace dětí se zrakovým postižením na základní škole běžného typu se jeví u dvou ze čtyř studií jako optimální.

Ověření výzkumných otázek.

1. Jaký vliv mají povahové vlastnosti a sociální prostředí na integrované vzdělávání?

Z případových studií vyplývá, že velikost rodiny a přítomnost rodinných příslušníků je důležitý faktor, který pomáhá usměrňovat reakce rodičů na vzniklý problém. Pokud je v rodině jedno dítě s postižením může docházet k nadměrné koncentraci o něj, což nám potvrzuje třetí případová studie, kde dochází k tomu, že dívka tráví svůj volný čas doma s rodiči, kamarádku nemá a nedochází do žádného zájmového kroužku. Do kontaktu s vrstevníky přichází pouze ve škole. To vyplývá i z jejích povahových vlastností. Je uzavřená do sebe, nekomunikuje, je

nesamostatná a neschopná se o sebe postarat. Tady trochu vidím problém v jednom z rodičů, který má dominantní povahové rysy.

Integrační proces by měl zvyšovat sebedůvěru rodičů ve vlastní vychovatelské schopnosti a posilovat pozitivní přijetí dítěte stejně jako schopnost jej vést bez úzkosti k samostatnosti. Za nepříznivé by bylo i to na co upozorňuje Šturma, z Katedry psychologie Filozofické fakulty UK, když rodiče zkouší srovnávat své dítě se zdravými spolužáky, prohlubuje se v nich pocit vlastní neschopnosti plnění a dochází vlastně k další izolovanosti.

Pokud jsou rodiče v kontaktu s rodinnými příslušníky a v rodině je druhé dítě, ať už zdravé nebo s postižením, celá rodina včetně rodičů se lépe přizpůsobí. To nám dokazuje první a druhá případová studie. Obě rodiny navštěvují mnoho akcí s jinými dětmi, organizacemi a příbuznými. Děti jsou komunikativní, zvědavé, samostatné a mají zájem o dění kolem sebe. Integrace zde probíhá optimálně.

Podstatnou část také tvoří domácí příprava, která je velice důležitá při školské integraci, jak nám ukazuje čtvrtá případová studie. Zde u této dívky byl velký předpoklad integrace do základní školy běžného typu. Dívka byla šikovná a samostatná. Druhá stránka byla, že si maminka uvědomovala, že by nedocházelo k potřebné denní přípravě do školy. To byl také jeden z důvodů, proč dívka nastoupila na základní školu pro zrakově postižené.

2. Jak důležitý je výběr základní školy běžného typu při integrovaném vzdělávání?

Výzkumné šetření ukázalo, že v dnešní době je vrůstající počet škol, které podporují inkluzivní vzdělávání a splňují podmínky pro úspěšnou integraci. Ve dvou studiích byla možnost navštěvovat školu v místě bydliště. Integrace může probíhat, tam kde si to rodiče přejí a škola dokáže zajistit a plnit stanovená kritéria. Podle výzkumu uvedeného v článku Učitelových novin (14/2003) získali autoři názory 702 škol, což je 44% všech škol, jež v České republice v daném roce integrovaly žáka se zdravotním postižením. Tyto školy se shodují na tom, že při integraci je zisk oboustranný – pro integrované žáky i pro jejich spolužáky, kteří se přirozeným způsobem učí přijímat a chápat jinakost. Důležitou roli hraje v tomto procesu spolupráce školy a speciálně pedagogického centra, která škole poskytuje podporu při vzdělávání žáka se speciálními vzdělávacími potřebami.

3. Do jaké míry je důležitá podpora asistenta pedagoga u integrovaného dítěte?

Případové studie ukázaly, že je potřeba, aby asistent pedagoga byl schopen práce s dětmi se zrakovým postižením, byl schopen empatie, tvořivosti při přípravě pomůcek, dovedl komunikovat s učiteli, rodinou a ostatními. Nezbytná je také trpělivost a ochota se učit se něco nové. Pokud tyto podmínky asistent splňuje, tím se prohlubuje samostatnost dítěte a to je schopno po čase bez podpory asistenta zvládat proces vzdělávání. Což nám potvrdily dvě případové studie.

To dokládá i výzkum na téma: Klíčové faktory ovlivňující inkluzi dětí a mládeže se specifickými vzdělávacími potřebami (2010), ve kterém mezi faktory úspěšnosti začlenění dětí se specifickými potřebami vzdělávání zmiňují asistenta pedagoga, který nemá pracovat za dítě, ale usiluje o jeho začlenění do kolektivu a měl by se snažit o to, aby asistence nebyla potřeba. To není vždy možné, ale je potřeba se ubírat tímto směrem.

4. Jakou roli hraje Braillovo písmo ve výuce?

Z pohledu žáka Braillovo písmo hraje ve výuce velkou roli. O tom, jsme se mohli přesvědčit ve třetí studii, kde si dívka nedostatečně osvojila psaní a čtení Braillova písma. To přináší problémy ve výuce matematiky, kde zatím ještě není možný jiný zápis než Braillovým písmem. Je, ale pravdou, že k úspěšnému začlenění do většinové společnosti je dobré zvládnutí moderních elektronických pomůcek. Téměř nikdo Braillovému písmu nerozumí. Žák je odkázán na pomoc asistenta, který překládá a přepisuje zadání pedagogům a naopak. Se seznamováním s moderními technologiemi jako kompenzační pomůckou je třeba začít brzy.

„Nostalgie po starých časech není na místě. Pro skutečné překonání hendikepu je nutné maximálně využít prostředků, které nabízí naše doba,“ říká Jan Buchal, ředitel BRAILCOM, o.p.s., který je sám nevidomý.

Kompletní elektronická pomůcka má hlasový i braillský výstup. Braillský výstup dává člověku možnost vidět text písmeno po písmenu, rozlišovat mezi tvrdými a měkkými i nebo dát smysl matematickým zápisům. To se mi zdá, jako ideální varianta, která vede k osamostatnění žáka.

7.7 Soubor rizikových situací

Na základě výsledků výzkumného šetření vyplynulo, že vzdělávání žáka se zrakovým postižením na základní škole běžného typu může být negativně ovlivněno chováním a jednáním rodičů. Další riziková situace může nastat, pokud roli asistenta pedagoga zastává jedinec, který není ochotný učit se něco nového a který nespolupracuje.

V sociálním prostředí je důležité:

- Komunikovat v celé rodině o rodinném životě.
- Komunikovat o problematice onemocnění a vším co s tím souvisí.
- Zúčastňovat se akcí s jinými dětmi a nevyhýbat se společným aktivitám s organizacemi podporující rodiny s nevidomými a slabozrakými dětmi (např. Asociace rodičů a přátel dětí nevidomých a slabozrakých v ČR, o.s.).
- Zapojení dítěte do rodinných aktivit.
- Dávat dětem plnou podporu při jejich vzdělávání.
- Nabídnout dítěti vhodné zájmové kroužky.
- Nepodceňovat domácí přípravu.

V souvislosti se vzděláváním dětí se zrakovým postižením je důležité, aby rodiče dostaly kompletní informace o výhodách a nevýhodách integrovaného vzdělávání na škole běžného typu a na základě těchto informací se rozhodnout jakou možnost zvolí.

Asistenta pedagoga může podpořit speciální pedagog, který mu poradí efektivní podpůrné opatření:

- Důkladné seznámení se se speciálními vzdělávacími potřebami žáka.
- Konzultace s asistentem pedagoga – konkrétní možnosti podpory žákovi ze strany asistenta.
- Speciální pedagog může navrhnout funkční změny – např. jestli jsou pomůcky využívané efektivně a cíleně.
- Stanovení míry podpory.
- Speciální pedagog může podporovat asistenta v hledání vhodné formy a obsahu spolupráce s učitelem.
- Stanovení hranic kontaktu s rodiči.

Pro dobré vykonávání funkce asistenta pedagoga je nutný metodický servis a zlepšení pracovně-právní situace.

Závěr

V bakalářské práci jsem se snažila postihnout specifika integrovaného vzdělávání dětí s těžším stupněm zrakového postižení na základní škole běžného typu.

Rodiče dětí se zrakovým postižením mají možnost rozhodovat o způsobu vzdělávání svých dětí. Při svém rozhodování mají možnost vyžádat si odbornou pomoc speciálních pedagogů a psychologů SPC pro zrakově postižené. Při volbě školy by rodiče měli věnovat pozornost, zda vedení školy může zajistit pro výuku dítěte specifické podmínky.

Jednou z podmínek přijetí dítěte do běžné základní školy je souhlas školy a učitelů, kteří budou na integrovaném vzdělávání participovat, konečné rozhodnutí je na řediteli školy.

Rodiče zajišťují dopravu dítěte do školy. Další povinností je zajistit dítěti pomoc při domácí přípravě, která je časově mnohem náročnější než v případě zdravých spolužáků. Musí k tomu vytvořit vhodné podmínky.

Výzkumné šetření bylo zaměřeno na komparaci teoretických představ o optimální podobě integrace s reálnou situací v praxi. Na základě představ teorie a praxe vznikly čtyři výzkumné otázky, které byly ověřeny. Šetřením bylo zjištěno, že pokud jsou dodrženy faktory ovlivňující úspěšné integrované vzdělávání, tak je integrace optimální a žák se stává samostatným a je schopen kooperace se spolužáky. Tato část bakalářské práce byla splněna.

Výstupem práce je soubor rizikových situací a faktorů, se kterými se dítě se zrakovým postižením a jeho rodina může setkat. Součástí měly být také vzorové modely řešení vybraných situací, které z časových důvodů, nebyly splněny.

Rodičovství je málokdy jednoduché. Výchova a vzdělávání dítěte se zrakovým postižením, jehož potřeby jsou vyhraněné, je někdy frustrující a obtížné. Pedagogové, proto musí dobře porozumět tomu, jak se rodina a její členové vypořádávají se spoližitím s dítětem se zrakovým postižením. Je vhodné, aby se pedagogové učili interpersonální komunikaci nejen proto, aby vyšli s množstvím každodenních situací, ale také proto, aby mohli povzbudit rodiče a podpořit jejich úsilí. Toto úsilí může podpořit i asistent pedagoga. Asistent je pedagogickým

pracovníkem a působí ve třídě, v níž je integrován žák se speciálními vzdělávacími potřebami do hlavního vzdělávacího proudu. V optimálním případě je asistent pedagoga pracovníkem, který pomáhá všem aktérům vzdělávacího procesu. Kvalifikace asistentů pedagoga mohou být velmi rozmanité. Proto v současné době reagují na poptávku po vzdělávacích programech pro asistenta pedagoga i některé vysoké školy, které nabízejí vysokoškolský studijní obor přímo s názvem Asistent pedagoga. V roce 2008 bylo akreditováno tříleté bakalářské prezenční studium v oboru sociálněpedagogické asistentství na PedF MU v Brně.

Pro výuku dětí s těžkým zrakovým postižením je velice důležitý včasný výcvik psaní a čtení Braillova písma. Předchází mu fáze přípravného období, která je podrobně popsána v několika metodikách. Různé metodiky najdeme na <http://spc-info.upol.cz/profil/?cat=88>.

Závěrem můžeme říci, že pozitivním přístupem, s otevřeností a připraveností pomoci druhým, zjistíme, že vzdělávání dětí se zrakovým postižením není žádný problém. Inkluzivní vyučování umožní všem žákům se hodnotně zapojit do práce, rozvíjet svou osobnost a zároveň budou schopni vzájemně si pomáhat. Všechny děti mají právo, aby se jim dostalo vzdělávání v ten správný čas a způsobem, jakým jim vyhovuje.

Seznam použitých zdrojů

Seznam literatury

BAZALOVÁ, B. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v zemích Evropské unie a v dalších vybraných zemích*. Brno: MU. 2006. Str. 7

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Školní zralost*. Computer Press, a.s., 2010, 100 s. ISBN 978-80-251-2569-4

FINKOVÁ, D., *Základy tyflopédie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. ISBN 978-80-244-2627-3

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 1.vyd. Brno: Paido, 2000, 207 s. ISBN 80-85931-75-6

HÁJKOVÁ V., STRNADOVÁ H. *Inkluzivní vzdělávání*. Grada Publishing, a.s., 2010. 224 s. ISBN 978-80-247-3070-7

HAMADOVÁ P., KVĚTOŇOVÁ L., NOVÁKOVÁ Z. *Oftalmopedie*. Brno: Paido, 2007, 125 s. ISBN 978-80-7315-159-1

JANKOVÁ, J. *Práce s žáky se zrakovým postižením – metodická příručka*. Powerprint s.r.o., 2012. 52 s.

JESENSKÝ, J. *Integrace znamená doby*. Praha: Karolinum, 1998

JESENSKÝ, J. a kol. *Kotrapunky integrace zdravotně postižených*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 175 s. ISBN 80-7184-030-0

JIRÁSEK, J. TICHÁ, V. *Psychologická hlediska předškolních prohlídek*. Praha 1968

KEBLOVÁ, A. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. Septima, 1996. 58 s. ISBN 80-7216-051-6

- KEBLOVÁ , A. *Zrakově postižené dítě*. Septima, 2001. 67 s. ISBN 80-7216-191-1
- KOCHOVÁ, K., VACHULOVÁ, M. *Integrace hezká (i těžká) práce*. Integrace o.s. 2010. ISBN 978-80-954-7451-8
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 1998, 344 s. ISBN 80-7169-195-X
- LECHTA, V. *Základy inkluzivní pedagogiky*. Praha: Portál, s.r.o., 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-679-7
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: GALÉN 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X
- MERTIN, V. *Individuální vzdělávací program pro zdravotně postižené žáky*. Praha: Portál, 1995. 107 s. ISBN 80-7178-033-4
- PIPEKOVÁ, J. (ed.). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006a. ISBN: 80-7315-120-0
- POŽÁR, L. a kol. *Školská integrácia detí a mládeže s poruchami zraku*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1996. 224 s. ISBN 80-223-1101-4
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, s.r.o., 1995. 292 s. ISBN 80-7178-029-4
- RŮŽIČKOVÁ, K. *Vybrané texty ze speciální pedagogiky I. Východiska pro speciální pedagogiku a rehabilitaci osob se zrakovým postižením*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. 88 s. ISBN 978-80-7435-099-3
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Univerzita Karlova v Praze, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1

VÍTKOVÁ, M. (ed.). *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 2004. 463 s. ISBN 80-7315-071-9

ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Portál, 2001. 207 s. ISBN 80-7178-544-X

Seznam internetových zdrojů

http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/10315/skolni_zralost.pdf

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/smernice-msmt-k-integraci-deti-a-zakuse-specialnimi-vzdelavacimi-potrebami-do-skol-a-skolskych-zarizeni>

<http://www.nidm.cz/userfiles/file/KPZ/vystupy/01-vyzkumy/patrite-mezi-nas-brozura.pdf>

http://www.pedevropska.cz/UserFiles/File/PaedDr_Kozohorska_A5.pdf

http://projekty.osu.cz/karp/opory/aktualizovane/14_Spec_pedagogicka_diagnostika_v_praxi_Opora.pdf

http://spc-info.upol.cz/profil/wp-content/uploads/2011/05/Asistent-pedagoga_analyza_final_2013.pdf

<http://skoly.praha-mesto.cz/files/=73456/KONFERENCE.pdf>

<http://tdt.upol.cz/soubory/dite-se-zrakovym-postizenim-v-ranem-a-predskolnim-veku-web.pdf>

<http://www.tyflocentrum.cz/jak-pouzivat-nazev-tyflocentrum.pdf>

<http://kurzy-spp.upol.cz/CD/3/2-01.pdf>

http://wiki.rvp.cz/index.php?title=Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/A/Asistent_pedagoga

<http://www.lidemezilidmi.cz/servis/asociace-rodicu-a-pratel-deti-nevidomych-a-slabozrakych-v-cr-o-s>

<http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1411386333.pdf>